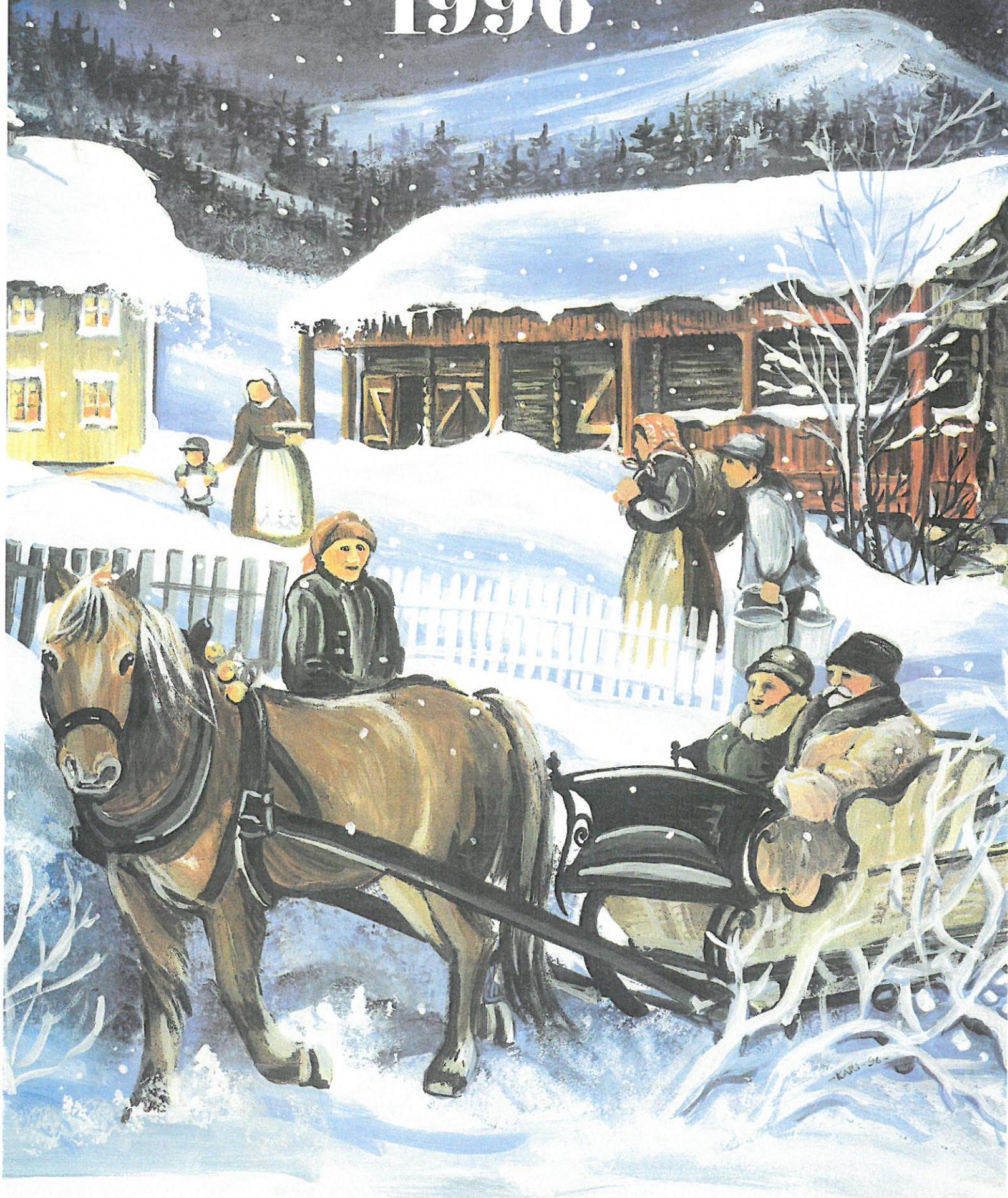

Oppunder fjellbandet 1996

Oppunder fjellbandet 1996

Hefte nr. 18

Utgiver: Holtålen kommune

I redaksjonen: Anders Grønli, Halvard Bakås, Gudbrand Grøt og Øyvind Næss

Illustrasjoner: Steinar Flaten og Lennart Bentzen. Forside: Kari Vårbus Sagen

INNHOLD:

Per Åsvold
Målly Gjersvold Strickert
Ole Morken
Martin Åsvold
Jon Åsvold
Redaksjonen
Oddmund Mogstad
Ole Breen
Per H. Kulbotten
Gudbrand Grøt
Lillemor
Randi Bakken
Bjarne Kirkhus
Leif Drøyli
Johannes Lyngstad
Rolf Engan
Leiv Hov
Anders Aune
OH
OH
Gudbrand Grøt
Målly Gjersvoll Strickert
Sigmund Hov Moen
Anna E. O. Skjellum

Per H. Kulbotten
Olav Prytz
Ole Kirkbakke
Olaf Grønset
Chr. Lodgaard

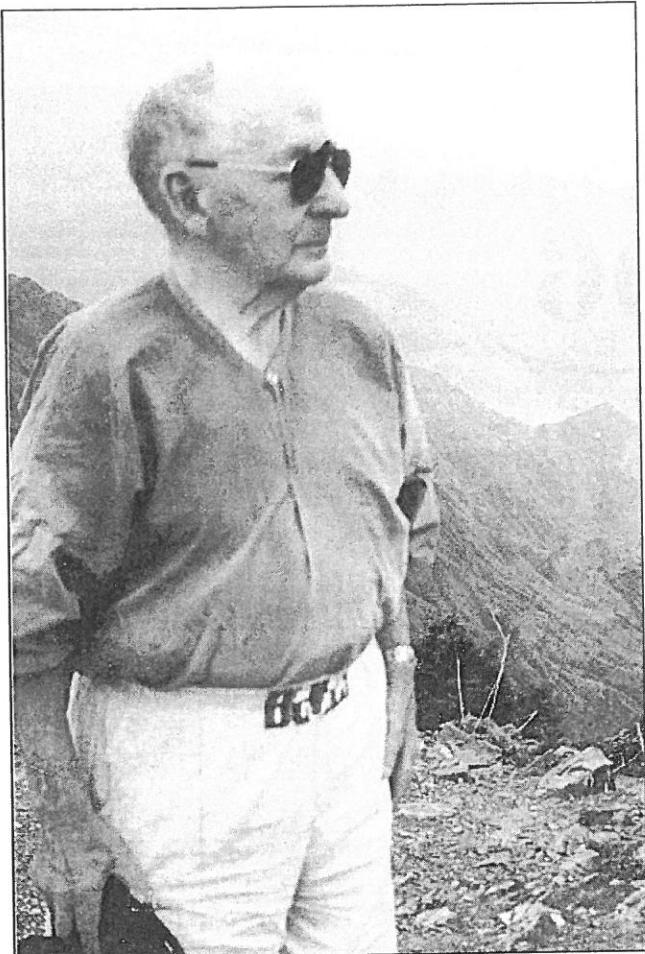
Reisen Til Østen	2
Kjære du	4
Sjurs-Jens	5
Kristian fra Drøivolden	6
Oldtidsfunn i Kjølidala	8
Kongemiddag i prestegården	10
Armfeldt-felttoget i 1718-1719	12
Lørdag ved Kjøli gruber	13
Tømmerdrift	14
Hundreåringer	16
Barndommens have	16
Den gamle mannen	17
Bjørka utenfor kjøkkenvinduet mitt	18
Gamle kjørevegene i Haltdalen	20
Minner fra Eidet skole	21
Om bygdenamnet Haltdalen- og noko attå	23
Minne frå ein seterdal	25
Ørkesløst reiseliv	28
Min gamle skoleveg	29
Såmmárstuggu	30
80 år siden debuten	31
Ensomhet	33
Bli lys	34
Tankenes verden	36
Gjensynstrekk	37
Rettelser	37
Farlig spill	38
Virksomhet som følge av at Muggskurfet ble oppdaget	40
Seterdrift ved Elgsjøen av «Svarthaltdølen»	41
Niels Johansen Randulf	43

Pris: Kr 40,-

Trykk: Arbeidets Rett

Reisen til Østen

Per Åsvold

Fjellpasset nord for Abha der østerrikerne bygger taubane.

Far og sønn på kamelyggen, nord for Abha, ved leieren der de bodde.

Skuddårsdagen 1996 reiste jeg i snestorm over Rugldalen til Røros, på tur til det fjerne Østen. Jeg kom til Jeddah i Saudi Arabia kl 1710 den 1. Mars til 26 varme grader. Var ovant for meg å komme fra kuldegrader til tropisk hete. Underklær, genser og jakke måtte kastes først.

Jeddah, den nest største by i Saudi Arabia, er på ca. fire millioner innbyggere, ligger ved Rødehavet og har vært den største handelsbyen gjennom årtusener. Gammelbyen i Jeddah bærer preg av det. Gatene er bare 4-6 meter brede. Kamelene var fremkomstmiddel tidligere, og da trengst det ikke større plass. I 1974 startet utviklingen. Byen har flyttet på seg. Hovedgaten mellom den gamle og nye byen har fem kjøreretninger og mange rundkjøringer. Farten i gatene var fra 100 til 160 km/t og mer også. Den gamle ånd levde enda. Var du et kamelhode foran, så mente mange at de hadde forkjørsrett. Dette medførte mange ulykker.

Min sønn, Jan Petter, bodde 1 år og 7 måneder i Jeddah med familien, så han var godt kjent. Han hadde arbeid 6 mil fra Jeddah og 4 mil fra Mekka, så han kjørte 12 mil hver dag og var godt kjent med kjøreforholdene. Nå arbeider Jan Petter 70 mil fra Jeddah. Han hadde en ukes ferie på grunn av at jeg skulle komme, så han bilte de 70 milene til Jeddah for at vi skulle kunne bruke bilen til turer. På grunn av varmen tok fruen og barna fly. Jeg fløy sammen med dem tilbake til Abha, en 3 mil fra der døm arbeider. Firmaet som JP arbeider for, ABV, hadde bygd egne hus i Jeddah, et helt kvartal av hus. Nu får arbeiderne fra andre arbeidsplasser bruke husene i feriene. De har egen restaurant med svømmebasseng, og brakker ved havet med restaurant. I Jeddah så jeg kong Feisals hytte. Jeg tror slottet i Oslo hadde gått inn i den hytten.

Jeg så også verdens største sykkel i Jeddah. Den hadde 25 meter høyt forhjul og var litt mindre bak. Den var støpt fast.

Jeg badet i Rødehavet 3.mars med over 30 varme grader i vannet.

Dette var stor skilnad mot da jeg var i Longyearbyen 1939-40. Der var det 40 kuldegrader i mars og april.

Vi dro på biltur til Mekka, kjent som Muhammeds fødested. En mil fra byen måtte vi stoppe, bare muslimer får komme dit. Vi bilte rundt byen til en annen by, Taif. Den er kjent over hele verden for Taifparfymen som kommer fra en rose som dyrkes der. Det var en stor fjellandsby og vi måtte krysse en tusen meters bratt fjellsidde for å komme dit.

Vi dro på handletur i Jeddha. Handelshusene ligger enda i gamlebyen. Det kom det sjeiker med 3 og 4 koner etter hverandre. Det er lov å ha 4 koner, og så mange du vil utenom. En av kongene der hadde 74 barn. Det er 400 prinser i Saudi Arabia og hver prins får i dåpsgave 2,5 millioner kroner. Av statsbudsjettet går 1/3 til kongefamiliene, 1/3 til forsvaret og den siste tredjedelen til oppbygging av landet. Arbeidsformidlingen praktiseres på den måten at arbeiderne står i kø foran der et arbeid skal utføres, på von om det er arbeid å få. Det er 70-80% utenlandske arbeidere, araberne gjør mest ikke noe selv. Prisen på varene er bare ca 20% av prisene her i Norge. Bensin koster kr. 0,60 pr. liter. Like billig var metervarer av tøy, ferdigsydde klær og sko. Likeså smykker av gull, halskjeder og ur, ja alt er billig. Den flotteste middagen får du for kr. 15. All handel i alle butikker foregår på engelsk.

Etter 5 dager i Jeddha bilte Jan Petter 70 mil tilbake til

leieren døm bor i. Ragnhild, barna og jeg fly fra Jeddha, mellomlandet i den lille byen Mali, og videre til Abha, en by på 1 million innbyggere. I Abha ble vi møtt av en servicebil fra ABV som kjørte oss hjem til leieren. Denne leieren er mest som en by med gater på kryss og tvers og eneboliger på begge sider av gatene. De flotte husene har det svenske firmaet ABV satt opp med alt inventar, stue, kjøkken, 3 soverom, bad, vaskerom, 2 klosett og tørkerom. I leieren er det en flott restaurant med oppvarmet, utendørs, 25 meter langt svømmebasseng. Det er også en butikk. Hver uke spanderte ABV en gratis tur på fruene til Kamis, en handelsby på over 1 million innbyggere, 6 mil fra leieren. Der har også USA og Storbritannia store militærleire. Etter Golfkrigen i 1992 så de arabiske kvinnene amerikanerinnenes lette antrekk og at de kjørte bil. Misnøyde arabiske kvinner ville gjøre opprør, men det ble slått ned. Lederne for opprøret ble skutt.

Vi hadde mange bilturer. Vi kjørte også kamelveier i ørkenen, i uttørkede elveleier og svært bratte fjellveger. En dag kjørte vi en kamelvei og kom inn på veien mellom Kamis og Abha, en asfaltvei. Det var en sammenhengende gate mellom de to byene med palmer plantet atmed veien. Det sies at de vise menn fra Østen, som kom til Jesu fødsel, var fra Kamis-området.

Abha ligger 2.000 meter over havet og det er 6 mil å kjøre ned til Rødehavet Vegen er anlagt i nesten rette

Artikkelforfatteren på et marked syd for Amis (ved Jemen).

fjellsider med 11 tunneler, men er likevel en bred, flott asfaltveg . På toppen holdt en flokk bavianer til, riktig en turistattraksjon når de fikk mat og godterier. Ved havet var det brakker for arbeiderne med familier, og en restaurant med all mat. Leirområdet var leid av en prins. Vi tilbrakte en uke ved Rødehavet, badet flere ganger om dagen og hadde det koselig på alle måter. Det bygges en vei ved havet, nesten fra Jemen og nordover til Jedda. Den har 2 kjøreretninger hver vei, uavhengig av hverandre, og gatelys og flott asfalt. Vi var også på biltur til en by som ligger 3.000 meter over havet. Der var et flott hotell med kuppell på ca 50 meter i diameter. Den ruvde godt i landskapet. I alle fjell og dalsider var det anlagt terrasser som samlet på vannet når det regnet. Det var plantet trær, rosebusker og grønt gress på terrassene i midten. På toppen av den 3.000 meter store høyden holdt østerrikere på å bygge en taubane ned i dalen, et vanskelig arbeide. Likeså bilte vi til Rosenes dal. Folket der har en rosenkrans rundt hodet, derfor navnet. Dette folket var bort i mot glemt fordi de bodde i den tusenmeterdype, nesten utilgjengelige dalen. Nå er det bygget et hotell på kanten av toppen, og fra det går det taubane ned i dalen.

Saudi Arabia er et land i utvikling. Det var en amerikaner som i 1932 begynte å bore etter olje. Men det var ikke før i 1948-49 at det ble fart i boringen. Nå er Saudi Arabia verdens største oljenasjon. Det er mat til alle, men det er dårlig med penger for de fattige. Jeg så kvinnfolk og barn på soppelfyllinger som plukket bokser som de solgte. Men prinsene og de kongelige har privat jetfly, flotte hus og eiendommer i mange land, så kapitalen er urettferdig fordelt.

I Abha er det et rundt fjell midt i byen. Det er helt grønt av trær. Det knytter seg noe mystisk til fjellet, så det er mest ingen som går dit.

Folk bygde så store hus i Saudi Arabia. Men forklaringen var storfamilier. Sønnen bygde, men der bodde også faren, bestefaren og kanskje oldefaren. Alle hadde fra 1 til 4 koner og døm skulle ha hvert sitt rom og en samlestue for hver generasjon, da ble det store hus. Sønnen, faren, bestefaren og oldefaren hadde så mange medhusmødre som de ønsket, men de var plassert i et ekstrahus utenom hovedhuset. Slik var familielivet der. Så de arabiske kvinner er en undertrykket folkerase og har ingen ting å si.

Kjære du

Kjære du, jeg savner deg så,
solens forsvant og kvelden ble grå.
Du er varmen når sjela mi frys,
du tenner veken så lampa får lys.
Jeg holder så inderlig mye av deg
kan ennå føle arma di rundt meg.
Så tungt for oss begge da du måtte gå
følte oss bare hjelpelös og små.
Det er fint å kikke i bålets glør,
inn i en stemning som aldri dør.
Du vil nok komme tilbake engang,
og møtet vil bli en lykkesang.

Mally Gjersvoll Strickert

Sjurs-Jens

Ole Morken

Mange av dei beste minna eg har frå barndom og ungdom heime i Morken er knytte til personar som vi no for tida ville kalla for originalar. Dei var annleis enn folk flest på ymse måtar. Dei skilde seg ut litt i utsjånad og veremåte, men ofte kanskje mest i språket dei brukte.

Ein som eg minnes med stor glede, er Jens Solli eller Sjurs-Jens, som han vart kalla i lokalmiljøet.

Jens vart fødd i 1876 og døydde i 1954. Han åtte og budde på Sjursrommet, eit gardsbruk nedom jernbanen litt nord for Stensli stasjon. Rette namnet på garden er Solli, eit naturleg namn på ein gard som ligg slik til i halvinga mot sørvest.

Den første tida som eg har minne frå, budde Jens i lag med søstersonen sin som også heitte Jens, men som vart kalla for Digeringen. Folk måtte vel finne på eit utnamn for å skilje dei to Jens-ane åt, og sidan han var ein stor og røsleg kar, vart namnet som det vart. Digeringen var mesta berre heime, men tok iallfall nokre turar til bakar Tøndel borti "Gaten" når dei vart kakkause heime. Det var han som hadde hand om matstellet, var visst nett om seg og bestemte eigenrådig kva dei skulle eta.

Digeringen døydde under krigen. Etter dette kom Anne Hegseth og tok over husstallet og etter kvart også garden. Ho vart etter dette mest kalla for Sjurs-Anne. Ho hadde, etter som bygdeboka fortel, same mor som Digeringen og var såleis søsterdotter til Sjurs-Jens.

Sjurs-Jens var ikkje så stor av vekst og heller mager. Han var sein til å gå og hang etter i taumlykkja når han gjekk og køyrd. For det meste sat han på. Han hadde eit grannt, halvvegs gneldrande mål. Det kunne ein ofte høre på lang lei når han prota eller skjente på hesten. Det vart gjerne oll når Jens og hesten var i vegane. Han tog alltid på ei skrå, og det var tydelege tegn til lekkasje i munnvikene under barten.

Jens hadde ein svart, fyrig grahest, som ikkje alltid var så lett å tøyle, særleg når andre hestar var i nærleiken. Når det t.d. var hesttakst på Kirkhus, var det lett å høyre når Jens nærma seg med hesten, gjerne på slutten av dagen. No kunne hesten vera så ustyrleg, at fleire karar måtte manna seg på han. Det gjekk langt over det Jens for seg sjølv kunne kontrollera. Dette var liksom noko alle venta på, som eit høgdepunkt på dagen, kanskje særleg for ungar.

Det var mykje samkvem mellom Jens og karane heime frå før krigen og frametter. Det kom seg av at dei gjorde mykje bytearbeit med kvarandre. Jens stilte med hesten når det skulle køyrast

ut møkk om vårane og høy heim frå seteren om vintrane. Mathiskarane hjelpte som motyting til med pløying med Sjursem. Dessutan trong Jens alltid hjelp når hesten skulle skoast. Han var kroppsleg veik og nokså hjelpeslaus når noko skulle gjerast som kravde makt. Såleis var han langt frå nokon hiva arbeidskar.

Det høydest når Jens kom køyrande til gards. Hesten knegja, og Jens ropte med si karakteristiske røyst at nokon måtte kome og ta seg av han. Han sjølv ga frå seg taumane og gjekk gjerne inn for å setje seg nedpå og prate med dei som var der. Då vanka det også gjerne ein kopp kaffe, men Jens var ingen storetar. Om han ikkje likte så godt det han fekk, var han ikkje redd for å seie frå om det heller. Ein gong han sat og åt, fekk han spørsmål om han ville ha meir. «Ne'ei huff», sa han. Ein annan gong tykte han kjesmusa var for mørk, og gav tydeleg uttrykk for det. Jens sa forresten «kjelmusa».

Det trefte seg slik at Jens var i Morken på møkk-køring 9. april i 1940 då krigen i Norge starta. Me køyrd med to hestar møkk på Bakkan. Jens var med i møkk-kjellaren og lesste medan andre køyrd og lesste av. Det vart for langt å gå for han, og på eit møkk-lass går det ikkje så godt an å sitje. Medan engelske og norske krigsfly kom nærmare og nærmare og til slutt flaug så lågt at me mest kunne sjå ned på dei i Råen, gjekk Jens lenger og lenger inn i møkk-kjellaren og keik ut: "A. de` e` fill itj se fali, vett", sa han.

Ein vinter skulle Jens vere med på Morkavollen etter seterhøy. Han kom dagen før og skulle ligge over, for det var vanleg å starte tidleg på morgonen på slike turar. Karane la seg tidleg for å vere utkvilde, men så vakna Jens opp att seinare på kvelden og såg på klokka. Då trudde han dei hadde forsovi seg og byrja ropa på dei

Sjurs-Anne og Sjurs-Jens.

andre at no måtte dei opp!

Fordi Jens var med, vart denne seterturen minneverdig for dei andre. Om kvelden duppa han rett som det var av framom omnen. Dei hadde stått tidleg opp, som nemnt. Då passa dei andre på å lage framande lydar med munn og nase. Det fekk Jens til å bråvakne og sjå seg forundra ikring. Dette tok seg oppatt og oppatt til stor munterheit for dei andre.

Då dei skulle fare til bygds med høyet dagen etter, måtte dei hjelpe Jens på med kleda. Det var vinter og kaldt, og det gjaldt å kle seg godt. Plagg etter plagg kom på og til slutt mudden. Når dei endeleg hadde fått på all kleda, kjente han at han måtte "løyse buksa". Så var det å følgje han ut i fjøset, få av han all kleda og på att med ho enno ein gong.

Då var han endeleg klar til avmarsj. Det var berre å få han plassert på høyasset, og der vart han sitjande så

lengen dei andre ville.

Jens var snartentk og fann treffande repilkkar. Som då dei fekk elektrisk straum i grenda. Då lyset vart slegi på for fyrste gong, stod Jens og såg ned på Smemoen. "De' lyse i Jerusalem, òg", sa han. Lars Smemo var ein kjent og akta misjonsmann og predikant.

Under Sjurs-rommet hørde det slåtteng i Fillandsgjardet i nærheten av der det i si tid vart bygd tuberkoloseheim. Denne vart etter krigen brukt som alders- og pleieheim ein periode. Jens vart pasient og endte til slutt sine dager der.

Jens J. Solli, alias Sjurs-Jens, levde eit enkelt og spartansk liv. Han kravde lite. Det kunne sjå ut som at berre han hadde hesten og nok til tobakk og det daglege brød, var han fornøgd. Likevel var han ein av mange som krydra tilværet for medmenneske fordi han var nett som han var.

Kristian fra Drøivolden

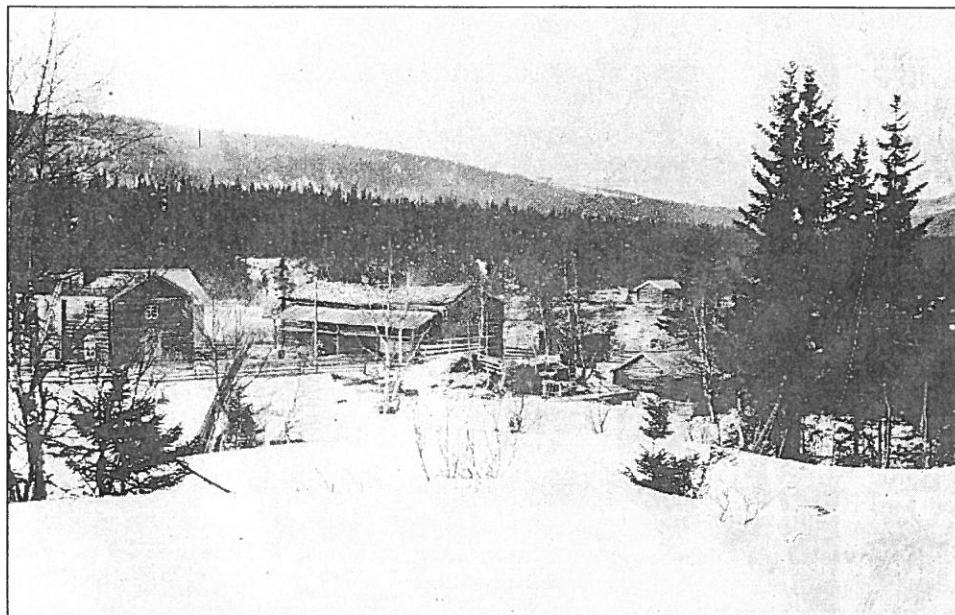
Martin Åsvold

Det var engang, ja slik starter vel de fleste historier; slik også denne om lille Kristian.

På mine turer til lensarkivet i Østersund har jeg fått kontakt med flere personer i Jemtland som holder på med slektsarbeid.

Nå i sommer var jeg en tur til Hede i Funäsdalen for å utveksle synspunkter om en slektsgren.

Før jeg dro derfra om kvelden fikk jeg spørsmål om jeg kjente til hvor Drøivolden låg i Haltdalen.

Drøivolden

Jeg må da sitere først fra "Haltdalen og haltdalingen bind 2 side 311 - utdrag av en artikkel av dr. phil. Jørgen Reitan: En gang på 1700-tallet gjorde Embrø Hansa (Ingebrikt Hansen) en tur til byen d,e Trondheim.

På vei til byen kvilte han en gang hos nogen fattige folk i Haltdalen han husket ikke hvor, men han mente det var et steds i Drøiliene.

Det var mange barn i huset og da Ingebrikt satte seg og åt av sin matspann, sto en liten gutt og såg på ham.

Gutten hette Kristian. Ingebrikt gav den lille Kristian litt mat og spurte så om han ville være gutten hans.

(Ingebrikt Hansen var selv barnløs).

Da Ingebrikt kom tilbake fra byen hadde han kjøpt klær til lille Kristian, og han får så foreldrenes samtykke til å ta den lille gutten hjem til Funäsdalen.

Her var nu den lille gutten til å begynne med gjettergutt, senere blev han syning hos Ingebrikt Hansa, og i 1780 overtok han sin fosterfars gård.

Han blev ansatt som tolloppsynsmann ved Funäsdalens tollstasjon, et verv som han røktet ved siden av gårdsbruket. Han

tok der navnet Fundin og den lille fattiggutten fra Haltdalen heter senere Christian Fundin. Mer om dette sies det ikke i Haltdalsboka, men etter en tur på lensarkivet fikk jeg vite resten av hans liv i grannelandet.

Det mest vanlige å bruke dengang var jo hest til transport slik at det vart en drøy tur for lille Kristian til Funäsdalen. Vegen dengang gikk jo over Drøiliene så det var slitsomt å komme fram, og ikke var det noen kiosk eller toalett ved Dragås.

Adam Buvoll skrev i sine dagbøker at på en tur til Hede i hans tid brukte de fire dager dit, og i dag bruker vi med bil bare to og en halv time.

Christian Fundin var meget heldig med livet da han først måtte forlate Drøivolden som liten gutt. Han vart gift to ganger og fikk i alt 16 barn med sine hustruer, så slekta hans er meget stor i Sverige.

Det var meget spennende å lete i arkivene etter lille Kristian og hans skjebne i det nye landet.

Slik står det å lese i de svenske papirer på lensarkivet.

Slekten Fundin

Christian Fundin, fødd i Haltdalen Guddalen, Norge, 1749. Kom som pojke till Funäsdalen som fosterson till Ingebrekt Hansson och Drotten Larsdotter. Besökare vid tullen. Død i Funäsdalen 28/10 - 1824.
gift 1. gang med Magnild Guttormsd., fødd i Funäsdalen 8/4 - 1751, død i Funäsdalen 12/6 - 1791.

Barn i første ekteskap:

Embrikt 1775 - 1849, Dordi 1777 - 1856, Emfri 1780 - 1862, Guttorm 1783 - død ung, Guttorm 1785 - 1868, Hans 1789 - 1876.

Gift 2. gang i Funäsdalen 14/7 - 1793 med Sigfrid Ersdotter fødd i Bruksvallarna 7/8 - 1771, død 26/4 - 1850.

Barn i 2. ekteskap:

Ingebrikt 21/1 - 1794 - 1873, Magnild 4/10 - 1795, Ragnhild 29/9-1797, Steffen 26/9 - 1799, Karin 25/11 - 1801, Christian 16/3 - 1804, Per 7/9 - 1806 - 1836, Kerstin 5/9-1808 til USA, Erik 21/9 - 1810, Sigrid død ung, ugift.

Om foreldra til lille Kristian sier kirkebøkene lite om da de startet først i 1748 i vårt distrikt. Men at Ingebrikt Drøivolden og mora Berit Mortensdatter kom som tjenestefolk til Drøivolden er sikkert.

Det var også vanlig dengang at de tok navn etter gården de kom til, eller hvis noen vart gift med en gård jente, tok de hennes etternavn.

Drøivolden hadde dengang et sagbruk og kvern for maling av korn, så det var stor aktivitet, dessuten levering av materiale til Dragåshytta.

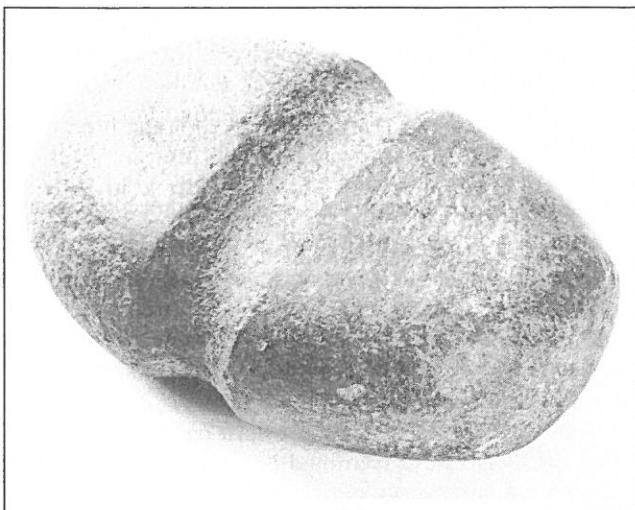
Det var nok en tung avskjed for Berit og Ingebrikt å sende lille Kristian til et fremmed land til noe ukjent. Men familien var stor og nøden var slik at de måtte gjøre dette i god tro, men alt ordnet seg til det beste for Krisitan.

Drøivolds gamle seter i Drøidalen.

Oldtidsfunn i Kjølidala

Jon Åsvold

Stinhammeren fra Kjølidala.

Seterdalene - med sine frodige beitemarker, sjøer, tjern, vidder med fugl og rein - har i generasjoner vært et et sikert spisskammer for både folk og fe.

Ukene i fjellet var balsam for mennesker og dyr. Slik var det også for meg. Årets høydepunkter var besøkene på setra hos tante ved Riasta og bestemor i Kjølidala.

År om anna blir det funnet ting fra fjerne tider oppunder fjellbanda. Funn som forteller om bosetting og leve-måte til våre forfedre og deres strev for det daglige brød.

Samtidig forteller det oss hvorfor mennesker holdt til i våre områder. Avstanden i tid måles i år, men avstanden fra datidens hjelpeemidler til de vi omgir oss med - ligger i lysår unna. Det virker i allfall slik!

Sommeren 1947 fant jeg en rar stein usti Kjølidala. Bestefar Ole fikk like etter krigen ta over en gammel setervoll i området der Rybekken og Kjølia møtes. Vollen hadde tidligere vært seter under Lervolla. Seterhus og jordvegen hadde stått brakk i mange tiår. Derfor vart det satt opp nytt seterhus med fjøs, og vollen ble pløyd. Et riktig fint stykke arbeid som bestefar - i sannhet - kunne være og var kry av.

Steiner som kom fram under "nydyrkninga" fikk plass i ei røys mellom vegen og Kjølien.

Det var i denne røysa åtteåringen kom over denne steinen som var så ulik de andre. Hva kunne den ha vært brukt til?

Alle mente den var brukt til å slå ihjel dyr som var felt i dyregraver, en naturlig og troverdig oppfatning.

Den vart tatt inn på setra og låg til almen beskuelse og nysgjerrighet til den ble tatt med fremmi bygda til Hans

Haugen, som dengang var kontakt for Vitenskapsmuseet i Trondheim. Dit ble den sendt samme høsten.

To år senere fikk jeg takk fra museet for gaven: "Hammer av Stein fra yngre steinalder" - tidsrommet 4000 - 1800 år f. Kristus.

I 1971 fikk jeg - etter besøk der - lov til å ha den på "hjemlån" i fem år med fornyelse av lånekontrakten for hver periode.

Både finneren og steinen har det bedre slik, det bli mer intimt. I alle år har jeg slått meg til ro med bruksområdet til steinen: Å slå ihjel dyr med.

Denne oppfatningen har jeg ikke lenger. Sommeren 1995 kom jeg over en artikkel av arkeolog Lars Steinvik ved Vitenskapsmuseet i Trondheim. Han har en annen sannsynlig teori om steinen bruksområde, en teori som også kan endre tidsfastsettelsen. Steinen kalles steinkølle med skaftfure. Det vil si at den ble skjeftet - festet til skaftet ved en eller annen form for surring i motsetning til køller med hull.

Skjeftet køller gir større effekt enn de med hull. Bak en slik effektøkning måtte det ligge et behov. I de to Trøndelagsfylkene er det funnet 78 steinkøller med skaftfure. Vektfordelingen viser 69% av køllene veier under 1 kg, mens 31 % vier mer.

De letteste køllene er funnet i fjord- og kyststrøk, mens de aller tyngste er funnet i Meråker og Øvre Gauldal/Rørosområdet. Gjennomsnittsvekten til køllene øker med avstanden fra sjøen.

I Hegra - Stjørdalsdalsføret - er det funnet tre køller med gjennomsnittsvekt på 203 gram. I Meråker - den øvste bygda i dalføret - er gjennomsnittsvekta 1352 gram.

Det samme forholdet gjelder i Gauldalen: I Melhus er det funnet ei kølle på 80 gram, mens det i Midtre Gauldal er funnet sju køller med gjennomsnittsvekt 1035 gram. Den øverste kommunen - Holtålen - kan vise til fire køller der vekta i gjennomsnitt er 1800 gram. Den jeg fant veier 2185 gram - nesten fire hekto over gjennomsnittet.

På denne bakgrunnen kan en fastslå at det i de indre dal- og fjellområdene har foregått arbeidsoperasjoner som krevde større tyngde på slagredskapene enn i kystområdene.

For å nærme seg en løsning på spørsmålet kan det være interessant å gå utenfor landets grenser og se hva slike tunge steinkøller er blitt brukt til der.

De viser seg å være svært utbredt i metallurgiske operasjoner - både i bergbryting og i knusing av erts.

I gangene ved kobbergruvene i Tyskland, England, - Spania, Portugal og Jugoslavia er det funnet steinkøller med skaftfure.

Køllene har vært brukt til å hamre løs stein og malm etter at fjellet var opphetet og vannavkjølt.

Steinkølla med skaftfure var altså et svært vanlig gruve-redskap i kobbergruvene i Europa fra 4000 år f.Kr. til Kr.f.

Men kan vi vise til noe tilsvarende her i landet?

Ja, det viser seg at de tyngste køllene er funnet der det i nyere tid er drevet kobberutvinning: Holtålen, Røros og Meråker. Såvidt vi vet er slike steinkøller ikke brukt i gruvene i nyere tid. Det må derfor være en drift som har foregått i middelalder, jernalder eller bronsealder.

En slik antagelse til naturligvis være i strid med det en vet var før om at kobberutvinning i Rørosdistriktet tok til på 1640-tallet.

Det er lite en vet om kobberutvinning i Norge i middelalderen, men noen opplysninger fins:

- I frisiske tollister fra 1100-årstallet er det opplyst at det er importert norsk kobber.

- Ved en grenseoppgang i året 1343 mellom noen gårder i Fron (Gudbrandsdalen) henvises det to ganger til en merkestein som står i "kobberbergi", et kobberberg (dagbrudd).

- Sundsberg kobberberg i Seljord var i drift omkring år 1500.

Kopperåa - ei elv i Meråker - har navnet sitt lenge før den moderne kobberverksperioden i området.

- Sommeren 1987 vart det i bygrunnen i Trondheim funnet et stort verkstedområde fra 11-1200-årstallet der det helt åpenbart er blitt bearbeidet og kanskje foredlet kobber.

Kjølidalen ligger i et område der kobberverket har drevet i lang tid. På bakgrunn av opplysningene som Steinvik er kommet med, er det naturlig å anta at det er blitt drevet malmutvinning i området lenge før Røros kobberverk ble startet.

Neste gang du er i denne fine seterdalen bør du stoppe ved Ryvollen. Da setter du bein på et stykke av Moders hellige jord som inneholder sagaen om steinkølla.

DET KONGELIGE NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB MUSEET

Herr Jon S. Claesvold.

Den antikvariske avdeling

bringer Dem sin beste takk
for Deres gave til samlingene!

Hammer av Stein fra yngre steinalder.

Trondheim, den 29-10-1949.

Sætre Maatland

Avdelingens bestyrer

Kongemiddag i Prestegården

Medarbeidere til fjorårets nummer av "Oppunder fjellbandet" var på forsommeren i år invitert til middag i "Gammelgården". Etter restaureringen har stedet blitt brukt til atskillige tilstelninger allerede. Og her er tradisjonene gode. Den største middagsserveringen her var nok kongemiddagen i 1873. Det var kong Oscar 2. som etter kroningen i Nidarosdomen stoppet med hele sitt følge i Haldalen og spiste middag i prestegården på hjemturen som gikk oppover Gauldalen. Det var Wilhelm Frost som var sogneprest, som han var fra 1864 til 1877. Det finnes en meget detaljert beretning fra denne store begivenheten gjennom et brev fra sognepresten til hans sønn Thomas som da ikke var hjemme. Da dette er meget interessant lesning tar vi med et utdrag fra brevet:

"Holtaalens Præstegaard, 31. juli 1873.

Min inderlig elsekde Thomas!

Fredag 27de Juni kommer en fremmed Mand - Valgmand Kjeldsberg fra Røros op til mig paa Contoiret med Hilsen og Brev fra Stiftsmanden og Indholdet var da, at Majestæterne paa deres Tilbagreise fra Trondhjem over Røros efter Kroningen - den 25de Juli vil indtage dere Middag i Holtaalens Præstegaard. Tractamentet - skriver han - bliver i alt Fald Præstefolket helt og holdent uvedkommende forsåvidt Bekostningen angaar, - det er endnu uafgjort tilføier Amtanden, om Deres Majesteter skulle tractere sig selv af deres medbragt Nistemad eller om de skulle blive trakterede for Amtcommunens Regning. - de forstaar vel - saa skriver han endelig - at der blot er Tale om fra Præstegaardens Side at tilveiebringe det fornødne Locale. - Jeg kommer i næste Uge opover, og skal da nærmere afhandle Sagen med Dem og Deres Frue. Venskabeligst. Jeg blev bed om Ørene, Moder naturligvis ikke mindre; men hvad var her at gjøre andet end at tage til Takke med Tilbuddet; her var jo ikke Tale om noget Svar, det var jo en simpel Befaling om at modtage sin Konge med Familie for nogle timer. - Salen var aldeles sønderrevet og stod under Reparation; om Alt kunde blive i stand var tvivlsomt. - trappen til Overværelserne kunde det ikke gaa an at byde en Dronning gaa op ad. - Majestæterne med følge maatte mindst have 3 værelser ovenpaa for at hvile lidt efter Reisen og pynte sig til Middagen, og dessuden begge Stuerne til Spiseværelser; her var vel omtrent 40 mennesker. - Med Guds hjælp og den allerbedste Villie gik dog alt godt og vel.

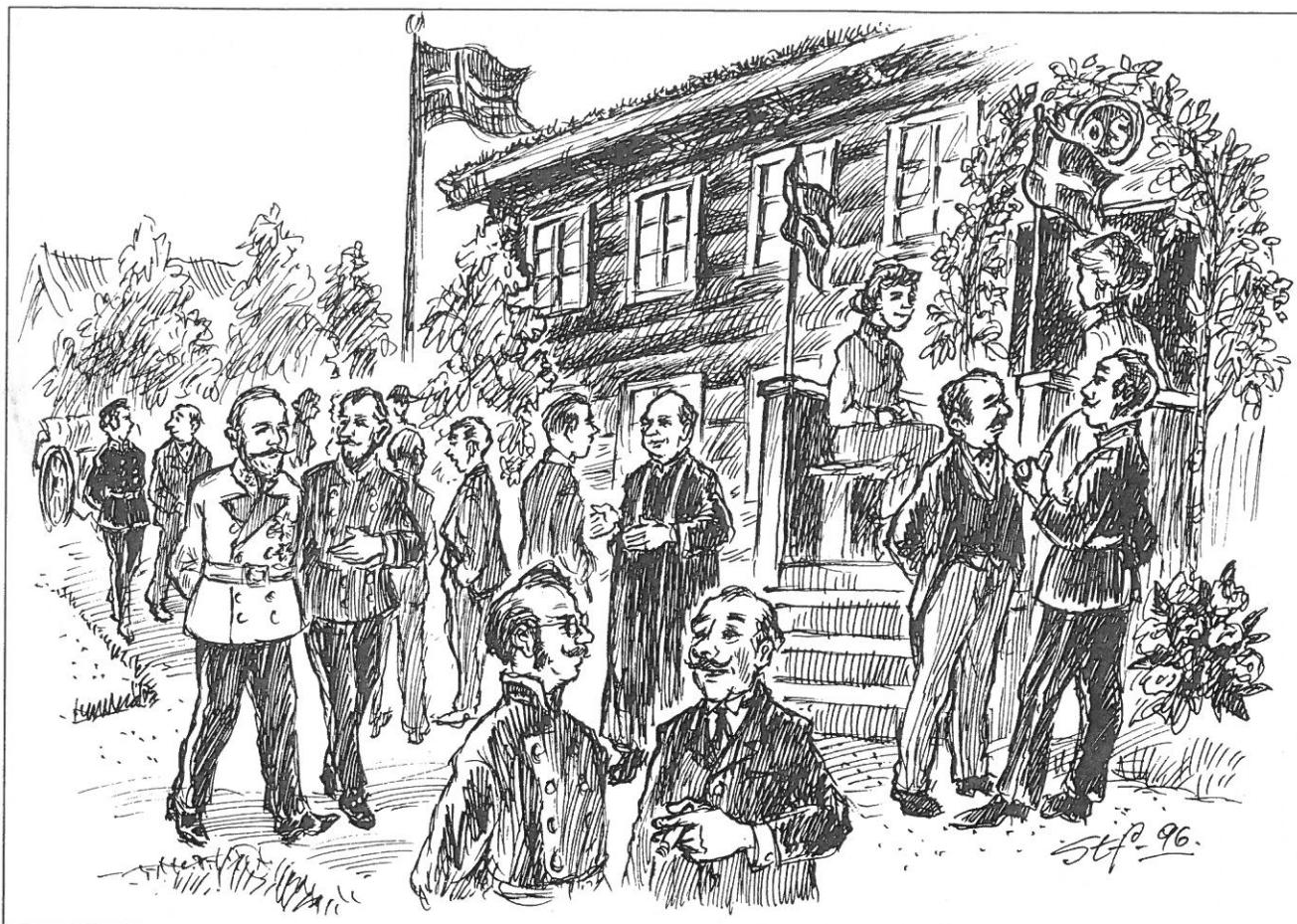
Jeg maa da nu fortælle, hvorledes Alt var stelt den 25de juli. - Fredag. Kl. 6 omtrent ankom de Kongelige med Følge - Essendrop og Berg med flere vare komne forud. Ved Hjørnet av Kirkegaardsmuren var opreist en høi Flagstang, hvorpå vajede det norske Flag, (dette havde Ramm paa Røros været saa snild at laane mig).

Omkring Indgangsdøren hvelvede sig 2 store Birketrær

- Sammenbundne oventil - som en Port - de skjulte i Høiden det halve Klædesskammervindu; om alle Døre i Gangen og Storstuen samt om Vinduerne i Storstuen var bængt Krandse fra Loft til Gulv, det samme var da Tilfælde med Indgangsdøren, over hvilken var anbragt et bekrandset forgylt O.S. paa blaa Bund.

Bordet var dekket i T. a. er Dronningen, b. Kongen, c. Stiftsmanden, d. Provst Essendrop, e. Holtaalens Sogneprest ved siden af Stiftsamtmannen Districtchef Christie, f. Kabinetskammerherre Falsen og Jernbanedirecteur Pibl; - desforuden 2 Prindser, Kronprinsen og Prinds nr. 3, 22 Hofdamer, flere Kammerherrer, Deputationens Medlemmer - 4 foruden Essendrop. - I Storstuen spiste i Alt omtrent 20, og i Dagligstuen omtrent likesaa mange; men der stod Gjesterne eller satt sig ved de mindre Bord nogle her og nogle der.

Ved Ankomsten stod jeg efter Essendrops Ordre nederst i Trappen, iført Samarie, oppe paa Trappen stod provst Essendrop og 4 andre i Deputationen fra Søndre Throndhjems Amt, som var de Bevertende; - (der havde været Strid i Amtsformandskabet om de Kongelige skulde bevertes ved Ankomsten til Bejan paa Ørlandet, eller i Guldalen, men Guldalen vandt!) - Inde i Gangen stod Præsten Berner og Husets Damer - ligesaaa efter Essendrops Ordre - det var da Moder - naturligvis i sin bedste Puds - Fru Berner - Fru Hoch Jetta og fl. - Det første Konge spurgte efter var et Sted, hvor han kunde bade sig; Dikken var i Øieblikket ikke tilstede, han holdt sig tilbage af Beskedenhed, og Doctor maatte da efter at Moder havde skaffet et Lagen gaa afsted med Kongen; - Dronningen havde hvilet sig paa bispesengen; hun talte meget med Moder, jeg talte kun nogle faa ord med hende; - her er saa smugt sagde hun - og saa spurgte hun hvorlænge har De været her, hun havde en skarp og tydelig Stemme, og skulde gjerne talt mere med hende; Kongen fik strax vide at jeg var tunghørt saaledes talte han da ikke til mig, han hadde jo mange Andre at tale med; - men blid og venlig var han. Kl. var vel omtrent 6, da de kom; jeg erindrer det ikke saa bestemt, men det var vel saa omtrent; da nu Kongen var kommen fra Badet og havde pudret sig lidt, kom de da ned og gik tilbords. Jeg holdt mig tilbage i Dagligstuen, men Stiftsamtmannen kom og bad mig ind i Storstuen, og satte mig ved siden af sig; men da jeg saa Christie staa nede i Storstuen uden at have Plads, hvilket da Stiftsamtmannen anbefalte og sagde: ja, saa faar De være Vert dernede, - men om en kort Stund kom Stiftsamtmannen atter ind efter mig; - jeg formoder efter Majestætens Befaling og sagde at jeg skulde sidde der nede ved Bordet; - Dørene til Storstuen og Dagligstuen stode oppe, saa det var jo næsten som eet Værelse. - Beværtningen var: Fersk Lax og Hummerposteier, Skinke med tunge, grønne Erter, Blomkaal og andet Grønt;

Kogen og Prindsene spadsrede ude iblandt Almuen.

Tegning: Steinar Flaten

Kalkunsteg med Trøfler og Kyllingsteg: Kage, Melon, sylte Frugter, rosiner, Mandler, etc. - Vinen af fineste Sort fra Lundgren: Rødvin, Hvitvin, Madeira og Champagne. - fire forskellige Glas til hver Person; jeg spiste jo ikke noget videre, smagte blot lidt av hvert; Alt var nydeligt; vi har endnu saavidt gode Poteter, at vi kunde forsyne dem med disse til Laxen. - Vinglas og stentøi blev naturligvis sendt op fra Throndhjem; Thorsdag kom 2 Kokkekoner og en Tjener fra Throndhjem - og dessuden havde da Kongen sine Tjenere med. - Kongen og Dronningen kjørte tilsammen i een Vogn med 3 Heste for; Prindserne i hver sin Karjol; Min Graa og Brune skydsede 2 Hofdamer i Vogne. - Da deserteren var kommen udbragte Provst Essendrop kongens og formodentlig Kongefamiliens Skaal. Em liden Stund efter gik da jeg op til Stiftsammanden og spurgte om han troede, det var mig tilladt at takke H.M. for hans Besøg; Stiftsammanden sagde da; jeg skal spørge; og efter at have spurgt Kongen kom han til mig med det svar; jo!

- Nu! Jeg gik da paa min Plads igjen reiste meg op og talte.

- Kort efter reiste Kongen sig, udbragte en skaal for Søndre Trondhjems Amt, og dermed gik vi fra Bordet, baade Kongen og Dronningen kom ben og tok mig i Haanden, ret som om jeg skulde været Deres Vært; venli-

ge og blide vare de da den hele Tid. - Kaabinetskammerherre Falsen - om Barndomsbekjent av mig - kom hen til meg, da vi gik fra Bordet og sagde: maa jeg gratulere med en hældig overstaaet Middag; man drak nu Caffe og røgte cigar; Veiret var den hele Dag sa nydeligt som tænkes kunde, Dronningen sad ude paa Trappen, Kongen og Prindserne spadserede ude iblandt Almuen. - Om en stund omrent Kl. 9 drog de saa afsted under et vældig Hurra fra den talrige Forsamling. - Før Dronningen reiste kaldte hun Moder op på Bispeværelset og bad hende ikke forsmaa en Guldbrosche - den smukkeste og solideste jeg har seet. - I dag havde jeg Brev fra Stiftsammanden; Mange Tak for sidst - skriver han! Det gik jo fortræffeligt, og havde De og Deres Frue stort Stræv og Bryderi, saa har De ogsaa nu stor Tilfredsstillelse af udfaldet, der i Sandbed i alle Dele var saadant som man kunde ønske det. De har tilfredsstillet Majestæterne og hjulpet mig og Amtet ut af en stor Forlegebed, jeg ved ikke, hvor jeg skulde tilbuddt Middagsstilstelningen, naar de Deres og deres Hustru saa beredvillig havde opladt Deres Hus for os. Hils Alle sammen paa Præstegaarden fra mig og lev vel. Deres forbindelige C.M.

*Fredag 1.8
din alltid kjærlige Fader."*

Armfeldt-feltnæringen i 1718-1719

Oddmund Mogstad

Oddmund Mogstad

Oddmund Mogstad kom som forholdsvis nyutdannet veterinar til Haltdalen i jula 1955 og drev privat veterinarpraksis med kommunal støtte. Han ble i Haltdalen til 1964 da han flyttet til Fyresdal og var der i fire år, deretter to år i Øst-Afrika, fem år i Bjelland i Vest-Agder før familien kom til konas heimtrakter i Evje hvor hun startet butikk og han er distriktsveterinar. Tjue år har de nå bodd der. Oddmund har alltid vært historieinteressert og har på "gamle dager" tatt mellomfag i historie.

Det har vel knapt vore noko hardare jul i dei Øvre Gauldalsbygdene enn jula 1718. Jens Halstein Nygård skildrar i "Haltdalsboka" korleis tilstanden var. Svenskane lægra seg føre jul på Støren, med ein del av hæren på Røros. Etter som J.H.N. seier kom storparten av hæren til Haltdalen 23/12 og drog opp i Aunegrenda 26/12.

Jens Halstein Nygård nemner at datoane til presten Lobes ikkje stemmer med dette, men skuldar på at kalenderen vart forandra.

Og det er rett. Danmark-Norge gjekk over til den *Gregorianske* kalenderen året 1700, medan svenskane først kom etter i 1753. Såleis brukta svenskane den

Julianske kalender på denne tida da hærferda gjekk føre seg, og det fører til at det blir vanskar med dei datoane som svenske kjelder gir opp.

På denne tid var skilnaden mellom kalendrene 12, slik at ein må legga 12 dagar til datoene på den Julianske kalenderen for å få den tilsvarende datoene i den gregorianske.

No har ikkje eg studert kjeldene, eg held meg berre til det Jens Halstein Nygård skriv. Den einaste kjelda utanom er Knut Mykland, som i Norges historie, bind 7, frå 1977, fortel at svenskane forlet Tydalen 12/1 1719. Set vi opp ein tabell over hendingane, saman med kalendrene, blir han sjåande slik ut som nederst på sida.

Konklusjon

Dersom ein legg dette tidsskjema til grunn, ser ein at svenskane var i øvre Gauldalsbygdene frå 21/12 til 8/1. Dette høver mykje betre med det tradisjonen fortel om herjingane, enn det korte tidsskjema som er sett opp før.

At haltdalingane ikkje reagerte på at svenskane feira julekveld 5. januar er heilt rimeleg. Det var den "gamle julekvelden" til langt ut på 1800-tallet i mange bygder og det var berre 19 år siden haltdalingane hadde feira jul på denne dagen. Framleis hadde ein kanskje eit "tolvtedagsrus".

Ein annan ting som eg har lurt på. J.H.N. slår frampå om at det var Holtbrua frå Gåre svenskane brende julenatta for å halde varmen. Men den svenske soldaten seier eintydig at det er ved Holtålskyrkja. Kan det ha vore bru over ved Heksem eller til Eivindmoen? Er det for ulendt på andre sida av Gaula til at bruha har gått frå gamle Prestegarden som ei felles bru for gardane på andre sida? Var det bru der, skulle det væra mogeleg å finne brukara.

<u>Norsk tid</u>	<u>Svensk tid</u>
<u>Gregoriansk kalender</u>	<u>Juliansk kalender</u>
21/12	Svenske avdelingar under de la Barre dreg gjennom bygdene på veg til Røros
25/12	Svenske offiserer tek inn i prestegarden (Opplysninger frå presten Lobes)
26/12-5/1	Den svenske offiserstaben held til i Prestegarden Mindre svenske hæravdelinger samlar mat i bygdene. (Munnleg tradisjon, oppgjerdslister etter herjinga.)
5/1	Den svenske hovudstyrken kjem til Haltdalen og Reitstøa. Julefeiring og bålbrannning (Skrift av svensk soldat, munnleg tradisjon, Lobes)
6/1	Fortroppen dreg mot Aunegrenda (J.H.N. gir opp 25/12 norsk tid. trueleg svenske kjelder, svensk tid.).
6/1-8/1	Hæren ligg i leir ved Midtaune (Merknaden som over)
9/1	Hæren dreg til Tydal. (Lobes. J.H.N. seier 29/12)
12/1	Mars frå Tydalen. (Knut Mykland)

Lørdag ved Kjøli gruber

Ole Breen

Gruvearbeidere og kokker klar til å dra til bygda for å feire helg. Kan noen kjenne igjen de som er med på bildet.

Dette bildet viser gruvearbeidere og kokker klar til å dra ned til bygda for å feire helg.

Bildet må være tatt i tyveårene en gang, og er godt, og forteller at skiutstyr og påkledning er solid og varmt. Noen av karene har bare en stav, og det var vanlig før i tiden.

Sikspensluer var det mest vanlige blant karene, mens kokkene har ulluer.

Min tante Ragna poserer midt i bildet med stakk og en kappe utenpå, de andre damene har nikkers og er ikke så langt fra dagens nivå. Solbriller viser at følget venter en solrik tur ned langs taubanen til Vinkelen, og videre gjennom skogen til Folldalen og bygda.

Det synes trygt å være så mange i lag, ble vel en vane, for været kunne være mangfoldig. Styggvær kunne det være ofte, og med minnet om Ole Thomassen Bull, som omkom i stormvær og snøfokk. Bull hadde vært på handletur til butikken på Kjøli, og skulle gå til Fjellheim sør for Riasten.

I ettertid og fra letemannskaper som kunne fortelle at Bull hadde vært innom på Melivollen og i fjøset på Stentrøvollen. Derfra fant letemannskaper ingen spor.

Bull ble funnet i Jålvolå i august i 1934, samme år som han forsvant. Mye kan tyde på at Bull, på grunn av storm-

været, har forsøkt å nå fram til Fjellsjøbua, eller en gammel som reineierne har i dette området. Dette var en tragisk ulykke som skyldes været som var særlig dårlig.

Bestefar min arbeidet i mange år ved Kjøli, og hadde ofte historier å fortelle fra gruvelivet.

En tydaling hadde av en eller annen grunn ikke fått noen skolegang, og kunne derfor ikke lese, men han ville gjerne se i avisene. Han ble da av kameratene spurta om det var noe nytt, så svarte han at det var et skip som hadde kullseilet. Det viste seg at han holdt avisa opp ned.

Bestefar fikk oppleve gode rypeår i Kjølifjellet. Det var svært få som hadde råd til gevær, og om noen hadde det, så gikk disse ofte i låning. En dag fikk han låne gevær, og håpet på godfangst. Kameratene var svært spente på resultatet når kan kom. Rapporten lød slik: «Jeg så plutseelig hals i hals borte på en rabb, så skaut jeg, og så flaug dem», sa han.

Om sommerkvelden kunne det bli fisketur også, og det ble tur til Molingene, en tur og retur på 12 km, men turen kunne gi godt resultat av fin ørret. Redskapen var bambusstang og hjemmelagde skjesluker.

Kjøli gruber var god å ty til når arbeidsløsheten var på sitt værste, og jeg hørte aldri noen klaget på dårlige arbeidsforhold.

Tømmerdrift

Per H. Kulbotten

Vi sitter i stua hos Berit og Erling Larsstuvold, og har en riktig hyggelig prat om gamle dager. Berit er 88 år og Erling er 91 år, men begge er friske og raske, og ualminnelig klar i tankegangen. Hukommelsen deres er helt fantastisk.

De har begge hatt et hardt og strevsomt liv, men det ser ikke ut til at de har tatt skade av slitet. Erling begynte som vaskarryss på Sextus da han var 13 år, og siden har han hatt et meget vekslende yrkesliv. Han var vegarbeider i Østerdalen, og der bodde han og kameratene i ei jordgammme. I flere år var han gruvearbeider på Svalbard. Som mange andre ålbygger har han vært anleggsarbeider, og det er tiden i Drammen han helst vil framheve, for der likte han seg svært godt. I 18 år drev han sammen med Ole P. Bendos eget firma innen tømmerdrift.

I 1936 startet de med å kjøpe all skogen på rot i Almåskroken i Singsås. Skogen var ovom jernbanen og riksvegen, og så bratt som det er der var det meget slitsomt å få ned tømmeret. Etter riksvegen var det enda forholdsvis liten trafikk, så når de fikk lagt tømmer mot stabbesteinene, gikk det bra å renne stokkene ned på vegen. Enkelte ganger hendte det at trærne fikk kolossal fart, og hoppet over vegen og ned på jernbanen. Da måtte det straks opprydding til, men jernbanepersonalet var forståelsesfull, og varslet alltid om togsteder, så det ble ingen problemer. Foruten Ole og Erling var det 6 mann i arbeid der, hvorav den ene - Ole J. Kjerringvold - kjørte med hest.

De andre var Johs. Krogh, Arnt Stenmo, Olaf og Børre Larsstuvold og Nils Myrvang. Alle bodde i sommerstua i

Kroken. Det ble brukt bare øks og svans, og hver kveld måtte vegen være ryddet og fin for ikke å hindre trafikken.

En dag mens de holdt på med å renne ned noen lange trær fikk Ole et voldsomt slag. Siden hadde han blod i urinen hele vinteren, men han var bare inne fra arbeidet i 2 dager.

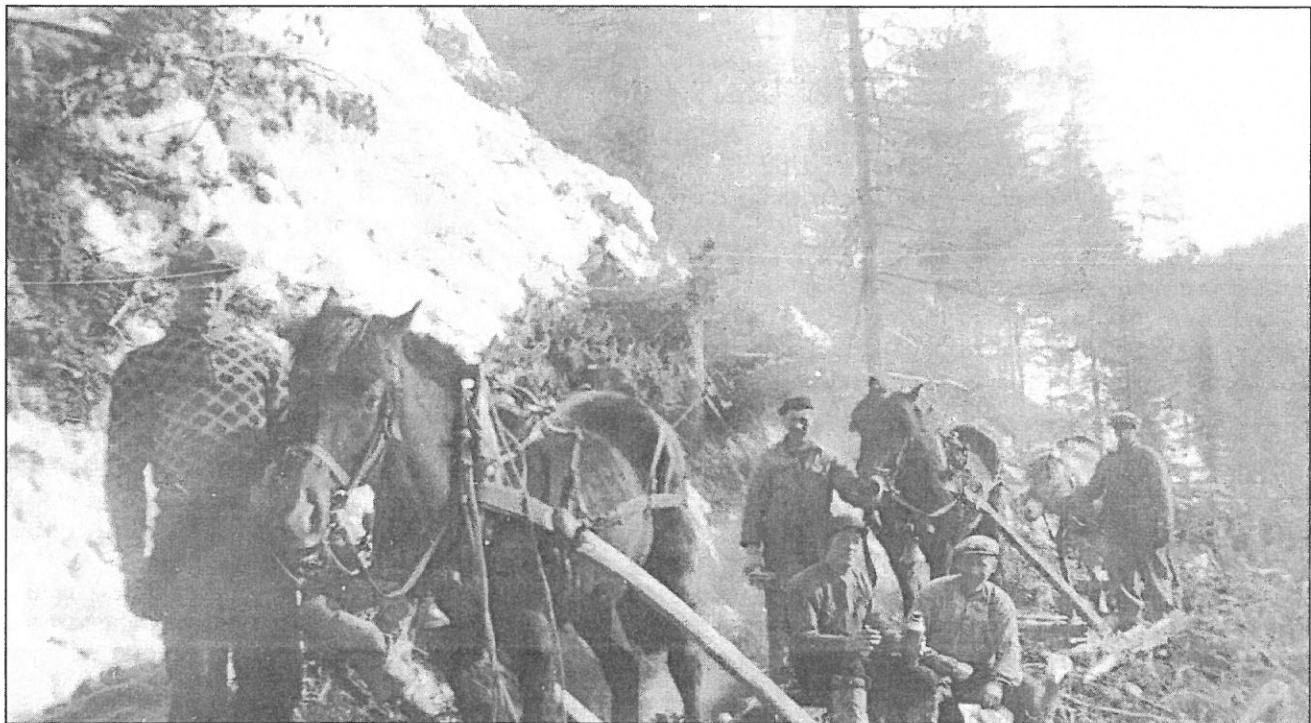
John Lillevold garanterte for kjøpesummen, men de klarte å skaffe seg kontrakt med Sør-Trøndelag tømmersalgslag for levering av materialer. Jon Ranøien kjørte tømmeret til saga på Østeng, og materialene kjørte han til Trondheim.

Overskuddet ble ikke særlig stort, men med de arbeidsmulighetene som var den gang, fant de ut at de skulle fortsette med slik drift også neste vinter.

Ole hadde regnskapet, og det var han som var drivkraften i firmaet.

Høsten 1939 fikk de avtale med Hans Åsen om å drive fram alt tømmer fra Øgga og ned til Åsengården. Der var det ganske stor skog som det ikke hadde vært hugget i på lange tider. Terrenget der er slik at det ville bli svært mye vegbygging, og da var det best å ta alle trærne på et år. For å klare dette ansatte de derfor mange mann, og av disse var det 18 som brukte egen hest. Til sammen hadde de 40 mann på lønningslista dette året. Erling minnes enda hvem som kjørte, og hvilke vegstrekninger den enkelte hadde. Noen kjørte oppover til Åsen og ned på Åsplassen, og noen kjørte etter elva og opp Kvennhusråen ved Kvam, og de siste fra Hallguttbakken til Østeng.

Både etter elveisen og opp råene ble det bygget sne-

Kjørerne står ved sine respektive hester. Fra høyre ser vi Per J. Gjersvoll, Martin Aspås, Martin Lyng, Harald Bakås og John Eidet. Bak John Eidet sitter Valmar Aspås.

veger. Lange trær ble lagt ytterst på bergskrentene, og oppå var det bar og snø. Verst var det å komme over den store åpne råka i Hengsrøsta. Først ble det lagt noen svært lange graner over hølen, men det ble for mye svikt i de, og derfor satte de stokker ned i elvebunnen og gjorde de fast med bindhaker. Oppå der ble det lagt mindre stokker, bar og til slutt snø og vann.

Ole Myran var med Ole Bendos og bygde veger nesten hele vinteren.

Dette året var det ekstra mye kulde og snø, men driften gikk oppskriftsmessig. Alt tømmer kom opp fra elva, men dagen etter at det siste lasset var oppå Kvamjordet, kom vårflommen og tok elveisen, så det var nære på. I den skogen som ble tatt ned, var det en god del bjørk, og av den ble det saget endel 2" plank til snekkermaterialer. Den skogen som høvde, ble saget opp til trematerialer og levert til Tømmersalgslaget. Grov furu ble kappet på 5 meter, og saget til jernbanesviller. Svært grov skog var ansett for lite lønnsom, for da måtte stokkene kløves med kile når sagbladet ikke rakk til. Den største stokken var på 1200 liter ved 4 meter. For å få den opp til Kvam, måtte det 3 hester til i forspann. Bjørka, baken og det som ikke var sagbart ble kappet opp til favnved. Baker Tøndel og baker Lorentzen tok over det meste.

Alle vinterer fram til og med 1954 drev de to karene på i skogen, men de hadde aldri så store drifter siden. Jon O. Morken og Ole Tamlag kjørte hver vinter, og enkelte vintrer var det flere kjørere.

Det ble kjøpt skog på rot av Hallstein, Hans og Harald Åsen, Per Grøtt, Jon E. Heksem, Jens Ramnem, Ingvald Moen, Haltdalen kommune og flere.

Før hver sesong hadde de møte med arbeiderne for å bli

enige om prisen på hugging og kjøring, og begge parter holdt seg til det som var avtalt.

Der det ble arbeidet, kunne det være meget stygt lende, men arbeiderne ble hele tiden innprentet at de måtte være forsiktige. Resultatet var at det var ingen store skader, men små skrammer og forstuinger var ikke til å unngå.

Når tømmeret kom fra skogen ble det lagt langs rikevegen.

Lasteapparat fantes ikke, så da var det å løfte stokkene fra veggrøfta og opp på lastebilen. Som regel foregikk dette arbeidet på nattetid, og da i stort tempo, for ikke å hindre trafikken unødig. Dette var ensbetydende med svært tunge tak, og mange vonde rygger. Det ble også forsøkt med eget sagbruk, og ei brukt sag ble innkjøpt, den ble oppsatt ved Øverhaug, siden flyttet til Eidet. Ole Eidebakk kjøpte den og flyttet den til egen eiendom.

Som en forstår var det for det meste vinterarbeid, men noen fikk også arbeid resten av året. Flere somrer kunne 6-7 stykker være i virksomhet med å tømre hus. Da ble det satt opp fjøskasser, hytter og også store stuebygninger. Det var få hus hvor de tok på seg å gjøre hele huset ferdig, med vinduer, gulv og tak. Det var helst oppsetting av selve tømmerkassen de drev med.

Overskuddet av alt dette strevet var ikke særlig stort, og da det ble mere restriksjoner med skattetrekk, trygdeavgifter og annet papirarbeid fant de ut at det var mer lønnsomt å gå over til annet yrke.

Øksa og tigersvansen ble satt bort, tømmerstøttingen står usmurt under lembra, blakken og brunen har fått avløsning av traktor og vinsj. Av de 40 arbeiderne som var i Åsskogen lever det nå bare 3 stykker.

Bildet viser både buggere og kjørere. Fra bøyre sees Martin Lyng, Harald Bakås, Per J. Gjersvoll, John Eidet, Martin Aspås og Valmar Aspås.

Hundreåringer

Tekst/Foto: Gudbrand Grøt

Holtålen har for tiden to innbyggere over 100 år. Kommunens eldste Marit Kjerengvold er født 12. juni 1895. Hun er født Gjersvold i en søskjenflokk på åtte. De fleste av sine leveår har hun hatt i hjembygda Hessdalen. Før hun ble «gårdkjerring» fartet hun en del omkring på anlegg som kokke.

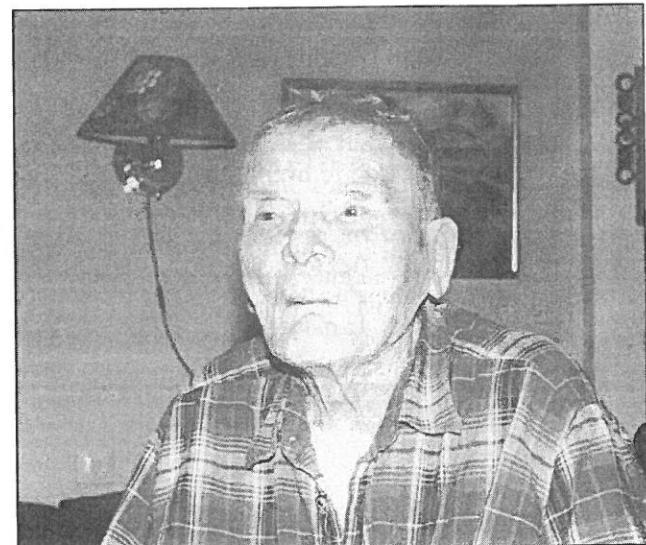
Mye hardt arbeid har det vært, men godt humør har hun hatt. Somrene på setra ved Øyungen satte hun ekstra pris på. Hun har vært ivrig på håndarbeid, og strikking holdt hun på med inn i sitt nittiniende år. Det er 10 år siden hun flyttet fra Hessdalen og til institusjonsplass. De siste 6 årene har hun vært ved Ålen aldersheim, og før der vel 4 år i trygdeleilighet.

24. august i år ble det nok en 100-åring i kommunen. Ole J. Myrhaug rundet da denne høge alder. Han ble født ved Øyungen, og tre generasjoner i familien er født på setra. Det gjaldt både hans mor og sonn.

Oles profesjon var smed, et yrke han utøvet i nesten 50 år. Han gikk smedlæra hos Jon Moe på Heimdal under første verdenskrig. Han praktiserte mye i smiene rundt på gården. I begynnelsen av 1920-årene bygde han smie heime på gården, og drev i denne i tillegg til gårdsdriften. Det var mye smiing på kjørbonad og smiing av hestesko. Skoing av hest drev han også med. Både før og etter andre verdenskrig hadde han smikurs, som ledd i yrkesopplæring.

Hans store hobby har vært jakt og fiske. Aktiv skytter var han også lenge, særlig i miniatyrskyting. Han har et godt minne, men hørselen ble ødelagt i smia. For øvrig har han hatt ei god helse. Han er nå pernsjonær ved Helseenteret.

Barndommens have

Det reneste
jeg vet
er veisen
vinden, stormene
fra fjellet
i mitt barndomsrike!
Nattens dugg
vi drakk
fra Marikåpens blad
Ønsker var
all verdens
kjærighet og gull
og visshet
om et liv
med gledesdager

sang og dans!
Vår vakre
barndomssommer
var en Edens have
og vi
forsto det ikke!
Nå ligger minnene
som dugg
på markene
i morgengryet
Og vinden
spiller sakte
vår barndoms élegi.

Lillemor

Den gamle mannen

Randi Bakken

En gang for lenge siden bodde det en gammel og gråhåret mann i den forfalne sommerstua på fjellgården. Han stilte små krav til livet og tilværelsen for øvrig, men hver dag gikk han seg en runde over markene, hvor han spart litt i stein og tuer, mens han smågrublende gikk og snakket halvhøyt med seg selv. Ingen visste hva han tenkte eller gjorde. Han bare var der slik han hadde vært i alle år, lenge før dagens driver hadde kommet til gårds. Ungene syntes han var litt snål, men han brydde seg verken om dem eller andre. På en måte virket han for å være i en helt annen verden enn vår.

Så en dag utover vårsiden var han ikke å se. Hvor hadde han gjort av seg, tro? Nei, se det visste ingen. Sommerstua var og ble tom.

Det ble sommer, høst og det ble vinter. Ja, det ble en lang og hard vinter, både for folk og fe det året. Først minnet raskt utover våren, og lenge før det var snakk om noe beite, var låvegolvets rensket for hvert et lite høystrå. Fjellbonden måtte til bygds for å kjøpe høy - samtidig som det var tid for å gjøre en del andre nødvendige innkjøp. Det begynte å bli skralt med det meste, for det var ikke hver dag at fjellfolket dro til bygds. Nei, vinters tid kunne det gå måneder mellom hver gang, så dårlig som vegforbindelsen var.

I bygda var det liv og røre. Alle kjaset og maset med sitt, og få hadde tid til å slå av en prat. Fjellbonden gjorde unna sine innkjøp, og med et stort høylass og skreppa full av nyinnkjøpte varer, smattet han på merra og dro heimveg.

Ved et vegskille lenger opp i dalen, ble han i kveldinga stoppet av en gammel krok som sto i vegkanten og støttet seg på en stokk. Den gamle bar på en koffert som for lengst hadde sett sine beste dager.

Fjellbonden stoppet, og ble ikke lite forundret da han omsider gjenkjente den gamle mannen fra sommerstua. Han spurte om skyss, for nå skulle han hjem, sa han.

De to vekslet ikke mange ordene på den strabasiøse

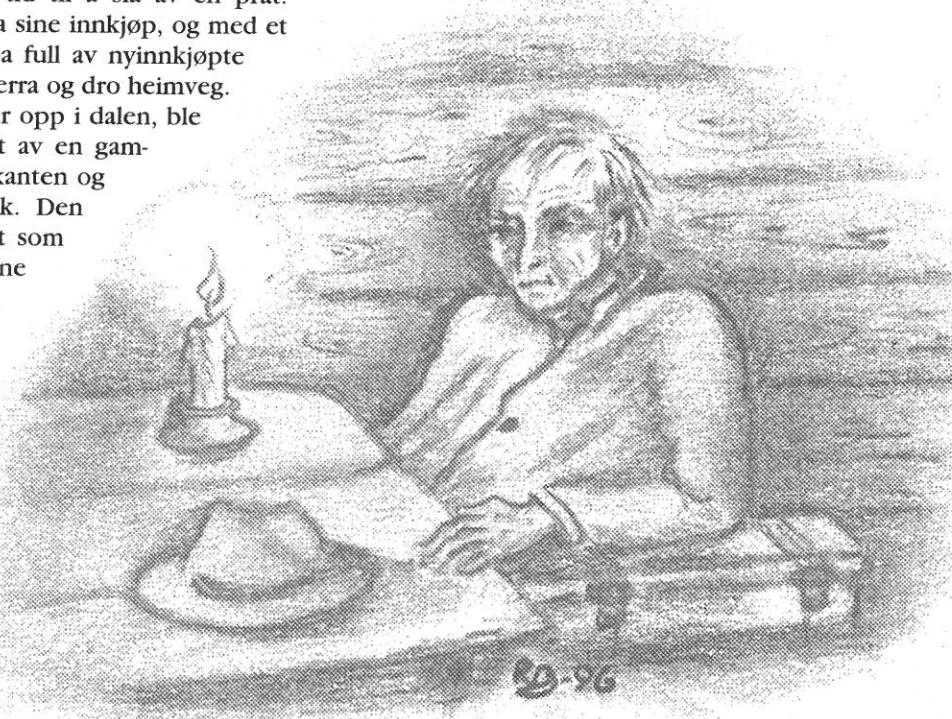
heimvegen. Ingen spurte om noe som helst. Merra pusset tungt oppover de lange bakkene, og dampen slo ut som skodde i den frostkalde vårnatta. En rev skrek hest fra ei myr, og den skarpe lyden gav gjenklang i åsene omkring.

Ved midnatt skimtet de endelig lampeskinet oppe fra gården. Ferden var slutt for de to. Den gamle tok sin slitte koffert, takket for skyssen og ruslet opp mot den mørklagte sommerstua, som ikke hadde blitt mindre faleferdig siden han var der sist - for snart ett år siden.

Ja, nå var han endelig hjemme igjen! Nå var hans livs reise slutt. Her ville han leve - for å dø. Hans sinn hadde fått ro, og ingen i verden skulle få ham til å forlate dette - hans eldorado. Det visste han for visst!

Men hvor hadde han vært? Jo, han hadde reist og besøkt sin eneste sønn og hans familie i Amerika. Sønnen var en evnerik og sterkt mann, som i svært ung alder hadde utvandret fra gamlelandet. Nå var han en fremgangsrik politiker i en av statene. Der hadde den gamle nå vært gjest i sønnens flotte palass i mange måneder. Han hadde levd som en greve, fått opplevd verden og det søte liv «over there».

- Men nå var han tilbake i sitt palass og i sitt lille rike. Han satte fra seg kofferten, tente en liten lampe, og satte seg godt tilbake på den kalde sengebenken og sukket tilfreds.

Bjørka utenfor kjøkkenvinduet mitt

*Bjarne Kirkhus
Tegninger: Steinar Flaten*

Her står 'a så rank og fin.
Når det er vind i lufta bever grenene så mykt og fint.
Her ser det ut som ho vinker til meg og vi blir fortrolige kamerater.

Så kommer det, at ho vil fortelle sin livshistorie til meg, som jeg tar imot med begjær.

«Jeg er blitt over hundre år, noe mer eksakt kan jeg ikke si. I min levetid har det skjedd store forandringer med meg og omgivelsene omkring.

Jeg vokste opp i utkanten av et dyrket jorde, så jeg har fått rikelig anledning til å få sjå bondens driftsmåter.

Det første jeg husker var at gresset ble tørket på rør. Det var lange, tynne graner som var barket så slett og fin. Den ble lagt på pinner som var satt på halvkløvd små graner som var kvest i den ene enden for at den skulle stappes i jorda og bli stående støtt. Disse har fått navnet kråkkåer.

Etter hvert kom hersjetråden som var et stort fremskritt. Da kunne herja strekkes ut i større lengder, og tyngden

på
hersjestauen ble betydelig lettet.

Så må jeg ikke glemme slått-karen som svingte ljåen. Han var ute tidlig om morgen for å få utnytte dugga, for da bet ljåen best.

På sler-remma på hans bak hang henstokken, som var en uthulet trekubbe eller laget av kopper.

Henstokken var fylt med vann for at hena skulle holde seg ren og fin til neste gang han skulle hene ljåen på ny.

Hena var en stein som var funnet i en bekk, den var polert så slett og fin av vannstrømmen som har runnet i gjennom tusener av år.

Når slått-karen svingte ljåen, dinglet henstokken på hans bak i takt med ljåen som ble svingt i skåra.

Noen dager kom med oppholdsvær og sol fra skyfri himmel. Da ble gresset bredd utover jordet av onne-tausa, for at det skulle tørkes på marka.

Utpå dagen ble gresset vendt opp med river. Her gikk det flere etter hverandre og vendte det halvråe høyet så solen skulle tørke begge sider, for at det skulle bli tørt nok til å kjøres på lemmen.

Når det truet med mørke skyer, ble det til kvelds raket opp i reker og enkelte ganger satt opp i ruker. Rukene ble som baller som endte i spiss for at regnet ikke skulle trenge inn i ruken.

Neste dag hvis solen skinte ble rekene eller rukene kastet utover jordet for å få en tørkedag på ny.

Trekrafta for å få høyet opp på lemmen var det hesten som måtte ta seg av. Høyet ble kjemmet og lagt på sleden. Oppå høyet ble høytanga lagt og surret fast til sleden.

Høylassets størrelse ble sterkt begrenset, da det var bratte bakker for å komme opp på lemmen.

Så var det noen kloke hoder som fant på å sette to hjul på bakre del av sleden, demed ble friksjonen mindre og lassets størrelse kunne øke.

Det gikk ikke lang tid før det på kjøredoningene ble fire hjul og friksjonen ytterlig redusert. Høyskrinna kom også fort, så her var det stadig nye fremskritt.

Etter hvert ble det forbi meg tråkket en snarveisti. Ved min rot lå det en steinhylle som ble benyttet til rastepllass. Denne rastepllassen ble etter hvert mer og mer populær så besøket hos meg økte og økte.

Her fikk jeg lære menneskene godt å kjenne og jeg fikk leve meg inn i deres hverdagsliv.

Her kom det folk som har vært på handel, med rysekken på ryggen og tok seg en hvil. I sekken var det hvetemel, kaffe og sukker og andre ting som de ikke produserte på gården selv.

Når det kom folk som hadde vært på politiske møter ble diskusjonen både høyrøstet og lang. Alle så fram til at det måtte bli bedre tider for dem som drev småbruk. Jeg husker en som sa at hvis det ble 3 kroner kiloet for smør, da skulle mør stort sett være overstått.

Enkelte ganger i sene nattetimer kom det noen unge forelskede par og satte seg. Her kunne jeg ikke forstå at det var noen rasjonering på hverken kyss eller klem. Her var det fremtidens unge som begynte å vokse frem.

Om vinteren ble vinterveien lagt i en stor bue forbi meg, for at det skulle bli lettere for hesten å trekke de tunge lassene til gårdene opp i lia.

Vinterveien ble benyttet til alle døgnets tider. I tre-fire tida om natta begynte jeg å høre den første bjelleklang. (Den var datidens refleksbrikke.) Målet var å komme seg til seterdalen for å hente måsså og høy. For å rekke

det på en dag måtte en del av natta taes til hjelp.

Måssåen var for det meste lunnet ned fra fjellet og kjørt et stykke på vei. De som skulle utføre denne jobb måtte være barka karer, med sterke armer og pågangsmot.

Utpå dagen kom kjøraren tilbake med sitt måssålass. Da han kom til meg, gikk han av lasset for å lette hesten som nu fikk den tyngste bakken opp lia.

Å kjøre måsså som var gjennom-spekt var en kald og hustri jobb. Her trengtes det gode og varme klær. Mudden de brukte var laget av sau- eller reinskinn. Skrytsekken ble lagt på repholdra og her ble kjørekarens sitte-plass.

På de kaldeste dager ble både hår og skjegg pyntet med iskrystaller. Her fikk en sjå naturens ekte pynt.

Så kommer vi frem til den nyere tid som jeg ikke skal dvele så mye med, da du kjenner den like godt som meg.

I den nyere tid er det jo skjedd store forandringer. Forbi meg er det bygd bilvei, som gjør at mennesker haster frem

Den gamle, gode rasteplassen hos meg er en saga blott. Her er det ingen som setter seg ned og mediterer for å få ro i sjel og sinn.

Det dyrka jordet er i dag bebygd med hus i hus og deriblant har du et av dem.

Til slutt vil jeg komme med en bønn til deg om at jeg får stå i fred når det kommer nye generasjoner i ditt hus.

Så jeg kanskje en gang i framtida får fortelle kommende generasjoner om min livshistorie igjen. Som du vet er menneskenes livstid opp til 80-100 år, min regner jeg kan komme opp til 6-800 år.

Til slutt vil jeg, min gode venn, få takke deg for den livsvisdom du har fortalt meg. Jeg kan forsikre deg om at den kommer jeg ikke til å glemme så lenge hjernehallene er i normal stand.

Gamle kjørevegene i Haltdalen

Leif Drøyli

Første kjørvegen oppover Gauldalen gikk på vestsiden, oppover Dragåsen, med bru over elva ved Langlete, (Bollingmoen) og videre oppover langs Gaula, og oppover til Yseth, hvor den krysset Hulta, og videre til Stranda og til prestgården, og over Hanskleiva, Heksem, Grøt, Ramlo og Drøivollen. Videre over Drøiliene og over Gaula ved Eidet.

Det var dårlig vedlikehold av vegen da det var gårdsbrukerne som hadde dette. De var også pålagt skyssplikt, som var den store byrden. De hadde rett til betaling, men den var ikke stor, og med utkommandering i travlestes onna var det lite populært. Røros Verk var ikke med på vedlikeholdet fra starten.

Det fortelles at kjørerforholdene var svært ille oppover Dragåsen. Det måtte der være med folk med våger for å få vognene opp av myrhullene.

I 1768 vart det opprettet vegmesterstilling (Krogh).

Rundt 1820-årene ble vegen flyttet over på andre siden av Gaula. Røros Verk ble etter hvert med på vedlikeholdet i form av bidrag. I 1814-15 ydet Røros Verk en del penger og materialer til vegen og tømmer til flere broer.

Ved kongelig resolusjon 12. mai 1851 ble det vedtatt at hovedvegen over Drøiliene skulle omlegges. Samme året ble arbeidet satt i gang. Kostnadsoverslaget var på 73.200 kroner, mens kostnadene kom på ialt 176.000 kroner når anlegget var ferdig.

Etter at dette arbeidet var ferdig, ble lite gjort med vegen for en ventet da på at jernbanen skulle bygges.

Vintervegen gikk i store deler av denne perioden etter elva. Her var det stor trafikk. Det kunne værehardt vær om vinteren, med kald vind og mange kuldegrader. Verst var det oppover grunnstrømmen ved Kvernmo. Her ble det kalt Storhelvete, og lille helvete var nedmed Håggåbrua.

Aunvegen

Den eldste kløyvevegen til Aunegrenda fra bygda, gikk opp fra Grøt og opp Lønaberget og over Bjørgan. Senere når det ble kjørveg gikk den opp Gjelan forbi Haugen-gården. Den gikk videre fram ved Vollbakken, forbi Heksemvollen og over myrene til Jamtvollen og over til Botnvollen og til bru over Hulta ved Bruoya.

Senere ble bruha flyttet ned til der saga nå ligger. Nordaun-gubben var lite tilfreds med denne vegen, og ville ha den lagt over Hovmyråsen og til Brobakken.

Etter at Rørosbanen ble åpnet, ble vegen omlagt fra Lermælbakken og til Haltdalen stasjon i 1878.

Aunvegen ble overtatt av kommunen i 1936, med fast vegvokter ansatt, - Olaf Prytz.

Ferdelsen fra gruvene Bukkhammergruva og Hultdalsrågruva foregikk for det meste om vinteren. Fra

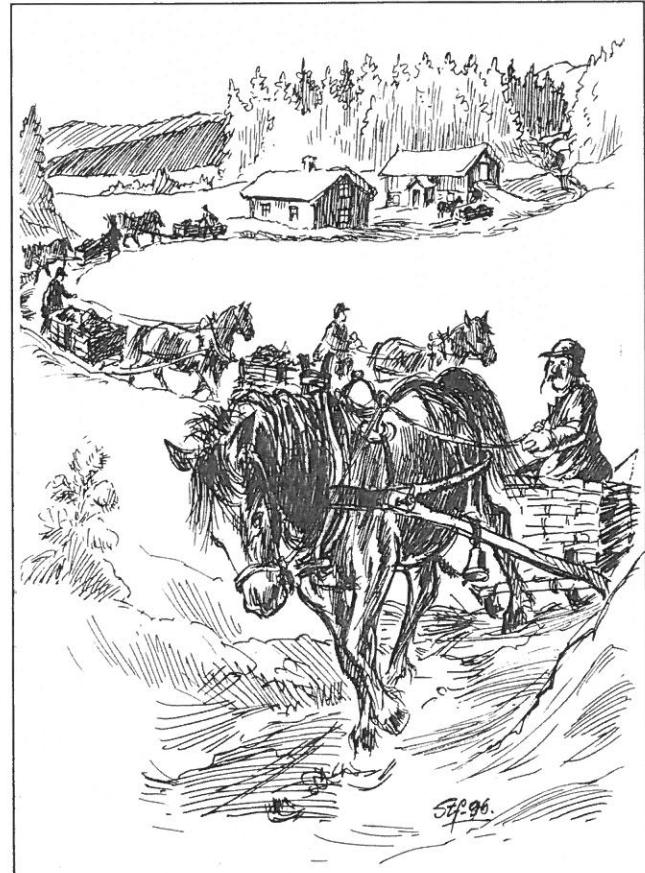
Tegning: Steinar Flaten

Hultdalsrågruva var det svært vanskelig å komme fram om sommeren da råen er djup og bratt på sidene. Fra Aunegrenda ble Aunvegen brukt for videre transporten fremover til smelhytta på Leset.

Ferdelsen til Tydal og Selbu

I eldre tider var det mye ferdsel over fjellet fra Nedalsføret, særlig om vinteren. Det var helst kull til smeltehyttene og andre varer. Fra Selbu var det særlig kvernsteiner og kull som ble transportert. Etter at Rørosbanen ble åpnet i 1877, økte trafikken over fjellet til Nedalsføret mye, det gjaldt gods begge veier. En del persontrafikk var det også. Det var opptil 20 hester i følge. Midtaune var en fast kvileplass for kjørerne.

Det var etter henstilling fra Tydal og Selbu at Haltdalen stasjon ble lagt der Aunvegen kom ned.

Det var storferdsel over fjellet fra Nedalsføret

Minner fra Eidet skole

Johannes Lyngstad/Tegning: Steinar Flaten

For de fleste av oss er første skoledag en av merkedagene i livet. Hendelser fra den tiden, som nå synes nokså ubetydelige, er spikret fast i hukommelsen. Forklaringen på dette kan være at for 50-60 år siden, skjedde det uhyre lite sammenlignet med dagens samfunn, og dessuten var barnesinnet mer åpent for inntrykk fra omgivelsene.

Jeg husker som det var i går, at jeg sammen med ni andre førsteklassinger inntok plassene våre i Eidet skole. Det var i den sørre delen av bygningen, kalt «småskula», til motsetning til nordre delen, «storskula».

Først var det navneopprop, og senere skulle våre første oppgaver være å skrive rette streker mellom to linjer i skriveboken. Det ble nedlagt stor flid, men ennå stod strekene både skjeve og skakke etter det jeg kan huske.

Litt senere kunne mødrerne, som hadde fulgt oss til skolen første dagen, gå hjem. Jeg tror nok mange følte seg nokså ensomme og forlatte i denne stunden. Vi var jo for første gang ute i «den store verden» på egen hånd. Noen av elevene hadde jeg aldri sett før, og slett ikke læreren. Må bare minne om at vi for det meste holdt til i den grenda vi hørte hjemme den gang.

Når så friminuttet kom, måtte alle ut i skolegården, og her var igjen ukjente ansikter å se, denne gang fra «storskula». De som gikk siste skoleåret, så ut for å væreeldig sterke, og vi hadde stor respekt for slike kjemper. Deres ord var lov, her var ingen opposisjon mulig. Ellers begynte vi å føle oss tryggere etter som tiden gikk. Bokstaver skulle settes sammen til små ord. Enkle regneoppgaver ble også løst etter mange rettelser. Læreren fortalte dramatiske hendelser fra bibelhistorien, og disse gjorde et voldsomt inntrykk.

Etter to år ble det å flytte til «storskula». Dette var en overgang. Ny lærer og større oppgaver, og førsteklassingene av året som begynte i andre enden av bygningen, de ble sett på som veldig små og ikke noe å bry seg om.

I det nye klasserommet var det en dag to årsklasser samlet, og neste dag de tre siste. Vi gikk på denne måten annenhver dag på skolen. Noen fag kunne en selvfølgelig ta sammen i de tre siste årsklassene, men dette gikk ikke i alle fag, som for eksempel regning. Og ikke forstår jeg at læreren, som da bare hadde ca. 15 minutter til rådighet, for hvert trinn, kunne klare å lære oss noe på den korte tiden, det er nesten ufattelig, for det skulle jo være et frikvarter mellom hver skoletime også.

Dette kunne vel så vidt gå med en jevn klasse rent evnemessig, men var det noen som ikke klarte å oppfatte like lett, da gikk tiden fort om det skulle være «ekstraundervisning» i timen.

Leksene ble lært utenat, og neste dag var det noen som måtte opp på kateteret og fortelle det som var lest hjemme. Når det gjaldt geografi, var det å gjøre rede for hvor vedkommende land lå, og vise grensene med pekestokken. Videre fortelle hvor mange kvadratkilometer landet dekket. Folketall, viktige byer, elver og næringsveier «måtte vi kunne på fingrene». Læreren gjorde notater om våre kunnskaper i «den grønne», en bok med grønne permer. Denne boken ble brukt når karakterene skulle settes til våren.

De fleste utenatlekser gikk som regel bra, men så en dag kom læreren fram med en bok som hette «Katekisma etter Dr. Martin Luther». Denne skulle læres ordrett i motsetning til de andre leksene, hvor det ble oppfordret til å benytte egne ord når vi «ble hørt». Hva Martin Luther i sin visdom skrev ned i året 1529, ble av oss oppfattet som et veldig «tungt stoff», så problemet bestod i å «banke» inn ordene i riktig rekkesfølge.

Når dette endelig skjedde, tror jeg læreren trakk et lettselsens sukk.

Så var det sangtimer. Kjedelige saker for de av oss som ikke hadde sangstemme, og ikke kunne delta i øvelsene. Nesten enda verre var timene med skjønnskrift. Skriften som her ble prestert var nok ikke særlig skjønn. En avveksling var det når en fikk begynne på sløyden. Her kunne det gjøres noe praktisk, bruke hendene, arbeide med høvling, spikring og lignende. Sløydrommet lå i andre etasje over «storskula». Læreren for dette faget hadde lang vei som ble tilbakelagt på sykkel. Av og til kunne det være dårlig føre så han kunne komme noen minutter etter tiden. Disse minuttene ble flittig benyttet til ugagn. Fra klasserommet under gikk det ventilasjon opp gjennom sløydrommet, og dette anlegget «koblet» vi oss på ved hjelp av et rør. Med hul røst ble mer og mindre vågede ord og setninger ropt inn i røret. Dette hørtes veldig godt og forstyrret selvfølgelig undervisningen der nede. Når så læreren i «storskula» med lange skritt kom opp for å knipe synderen, var alle mann ivrig opptatt med å pusse skjærfjøler og andre gjenstander så støvet stod rundt omkring. Disse produkter i trevare ble senere brukt som julegaver til mødre og andre medlemmer av familien når den tiden kom.

Ut på våren siste skoleåret var det avgangseksamen. Forut ble noe av tiden benyttet til repetisjon av en del fag, spesielt norsk og regning. Da var det mye anger, for at vi før på vinteren hadde slurvet med leksene og ikke vært litt mer flittige.

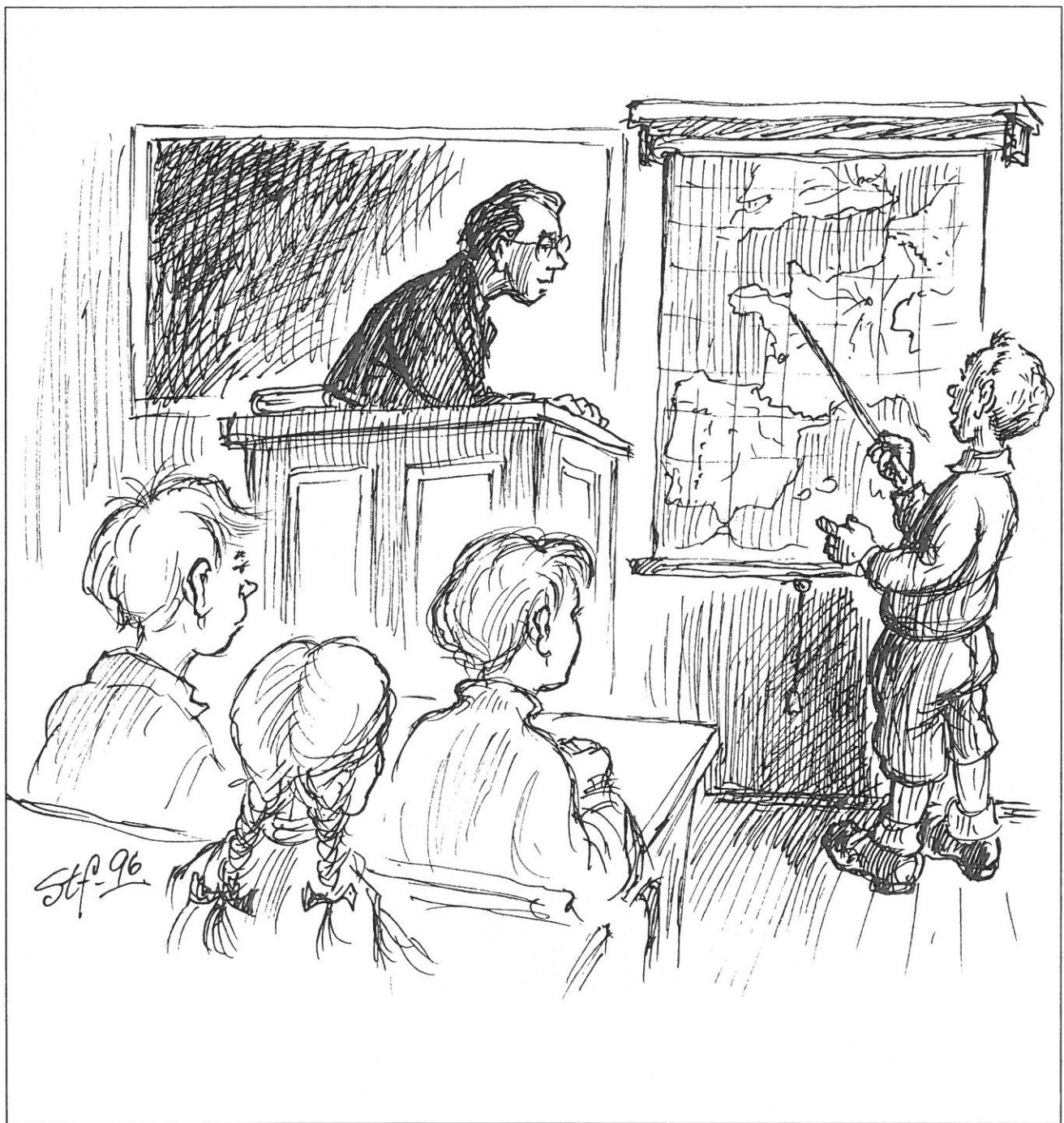
At klassen kom gjennom eksamen med noenlunde bra resultat, skyldtes sikkert ikke vår egen innsats, men at vi hadde en flink lærer som hadde arbeidet iherdig med oss.

Året etter var det fortsettelseskole på sløydrommet som var satt i stand til dette. «Den fyrste obligatoriske framhaldsskule i Ålen», som det hette på nynorsk. Eidet skole og Engan skole skulle benyttes vekselvis til dette formålet, og Eidet skulle ha det første kullet. Bygda ble på den måten delt, slik at elevene fra Nøra og Lunderenget og nedover gikk ved Eidet, og de ovenfor ved Engan.

Her var det meningen at det skulle læres litt engelsk ved siden av andre fag. Om vi ikke lærte så mange glo-

ser, så ble de vi kunne ofte benyttet i skolegården, for å imponere slike som gikk i klasserommet under og ikke kunne annet enn nynorsk -.

Skolen står fremdeles ved Eidet, og alle som har vært elever her, har sikkert minner fra den tiden. Noen minutter kan være såre, andre morsomme, men vi kan vel være enige om at uten årene ved Eidet skole, kunne en ikke lese «Oppunder Fjellbandet» og andre gode skrifter.

Om bygdenamnet Haltdalen

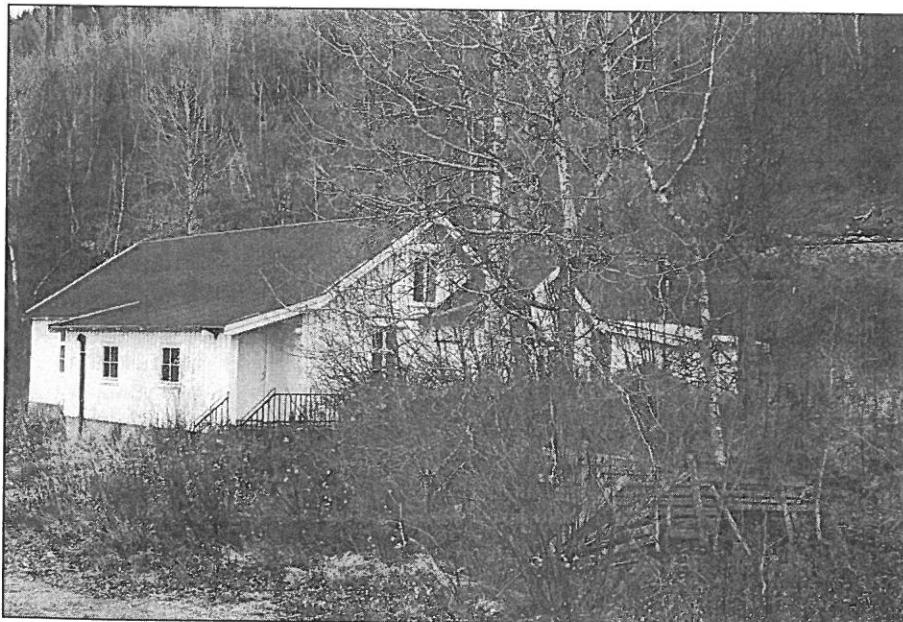
- og noko attåt

Av Rolf Engan

Når det er tomprat på NRK 1 og amrikansk vås på TV2, er det frigjerande med ein tur ut på altanen heime. Det skjer oftare og oftare. Her tek eg inn den beste kanalen - utan satellittoverføringer og parabol. Mot synsranda i vest kvi-ler Ratvollfjellet og Novola, i nordvest meir anar enn ser eg Rogne, og så følgjer Ålmannfjellet, Storsvenuken, Grønfjellet, Holdsjøhøgda og Holdsjøskarven på mot him-melleitet i nord. «Dei gamle fjell i syningom, er alltid eins å sjå», syng Ivar Aasen. Ja, slik har dei omkransa meg heilt frå barndommen av her oppe i Øvre Ålen; godmodige, avrunda fjell som formar eit harmonisk landskap. Ikkje berre landskapet, men og dei utgamle talar til deg. Du kan bli ståande og gruble over kva dei skinnkledde for-fdrane våre hadde i tankane under namnedåpen. Novola, Rogne... Det er ord med merg og klang, fantasiskapande ord i grell motsetnad til dei platte engelske lånorda som strøymer inn over oss.

For meg stig sola over Holdsjø-traktene når dagen er på det lengste sommarstid. Her frå Holdsjøen, som det står på det siste kartet, men som vi slett ikkje seier, startar Holda, som vi heller ikkje seier, ferda si ned i Haltdalen og ut i Gaula. Dette er ikkje noka vanleg bekk - sikle. Skal vi tru namnegranskaranane våre heilt sidan salige Oluf Rygh, er det nett denne elva som har gitt namn til ei heil bygd, Haltdalen. Seier dei....

Oluf Rygh, ein pioner blant stadnamnsamlarane våre, skal vi ha vørtnad for. Berre ein ungkar kunne ha tid til å samle, kommentere og forklare så mange stadnamn som han gjer i det bindsterke verket «Norske Gaardnavne».

Bak Flatberg bedebus står Haltdalenens eneste «nålevende» hasselbruk.

Kva seier så Oluf Rygh om bygdenamnet Haltdalen, uttala (halft'daten)?

Etter å ha gjeve att gamle skrivemåtar av namnet, slik som «i Holdtdale» 1345, «i Halt Aall» 1489, «i Haltoollen» 1523 og «i Holtaalenn» 1535, held han fram: «Navneformen Holtaalen sees at være indkommet allere-de tidlig i det 15de Aarh i Skriftformen, rimeligvis under Paavirkning af Nabobygden Aalens navn. At den ikke kan være den riktige, bevises baade ved den ældste kjendte skriftform af 1345 og ved den nuv. Udtale. Deraf frem-gaar, at det sidste Led er -dal. Man synes neppe at kunde undgaa at antage, at 1ste Led indeholder Navnet paa den betydelige Sideelv, som midt i Sognet falder ud i Gaula, hvilket alm. skrives Holta. Det er dog besynderligt, at hele Bygden skal have faaet Navn efter denne Sidedal, som kun har en ringe Del af befolkningen og detil sand-synlig først forholdsvis sent er bleven ryddet. Dertil kommer, at Elvenavnet udtales Haalda eller Hølda (med en stav. Tone og «lykt» 1), hvilket ogsaa gjør det vans-kelig, at hele Bygden skal have faaet Navn efter denne Sidedal, som kun har en ringe Del af befolkningen og der-til sandsynlig først forholdsvis sent er bleven ryddet. Dertil kommer, at Elvenavnet udtales Haalda eller Hølda (med en stav. Tone og «tykt» 1), hvilket ogsaa gjør det van-sklig at forklare Bygdenavnet deraf. - - Det kan dog bemerkes, at et Elvenavn i Singsaas, som ogsaa alm. skri-kes Holta, har jeg i Singsaas hørt udtale Hølta, Høltænn og Øltænn, i Holtaalen derimot Ølda (alt med «tykt» 1).

Som vi ser, nyttar Rygh den tommelfingerregelen som gjeld i all stadnamngransking; elvenamna er dei eldste og gir namn til områda rundt. Men han er svært varsam her, ja finn det rett ut «besynderligt» når han tenker på uttalen av elvenamnet.

No er disiplane gjerne meir rettruande enn meisteren, slik også her. Går vi til bygdeboka «Haltdalen og Haltdalingen I» av Jens Hallstein Nygård, les vi (s. 37): «At bygda utvilsamt har fått namnet etter Hulta, skulle og tyde på at det har vori gammel busetting her.»

Og han slår fast (s. 38): «I 1937 fekk bygda namnet Haltdalen, som det har vori sagt i lange tider, og som er ei naturleg lydtil-jamning etter den eldste skriftfor-ma Holtdale.»

Mest den same vissa finn vi òg

når Jørn Sandnes skriv i «Norsk Stadnamnleksikon» (3. utgåve 1990) under oppslagsordet Haltdalen: «Må ha namn etter Holta, ei stor sideelv til Gaula. «Rett nok modifiserer Sandnes det heile med å gi att tvilen til Rygh. Men det blir noko fantasilaust over det heile når han ikkje på nokon måte freister å følgje opp denne tvinlen og drøfte andre, heilt openberre tolkingar. Kva no om det ikkje er denne sideelva som har gitt bygda namnet?»

Eit svært nærliggande alternativ er å sjå på treslaget hassel. Mange har nok vore inne på denne tanken, men så vidt eg har funne, har ingen med tyngd gått inn for dette. Det kan ha samanheng med at det i bygdeboka (s. 37) står nokså bryskt: «- - all annan forklaring om Holt ved Ålen, Hassel o.a. tykkjест vera kunstige uttydingar.»

No er det heilt klart at dialektordet vårt for hassel er halt, uttala nett som når vi seier Haltdalen. Det seier t.d. heimelmannen min i Singsås, Nils Reiten, og vi kan finne eit stadnamn som Haltbrekka frå ei anna Trøndelagsbygd. Vi såg òg at dette ordet går att i dei eldste namneformene på skrift - ved sidan av «Hol(d)t». Om no forma halt skulle vera frå nyare tid i dialekten vår, slik stadnamngranskaren Ola Stemshaug hevdar (på telefonen!), skulle ikkje det gjere det naudsynt å gå om elvenamnet for å forklare bygdenamnet. Trass alt finn vi forma halt så langt tilbake som i 1489, og om namnet på treslaget skulle ha vore gno.hasl då namnet på bygda vart laga, kan vi godt tenke oss ei utvikling frå *Hasldalr. Å avgjere heile tolkninga ut frå den eine skriftforma frå 1345 (der det står Holdt-) tykkjer eg er å gå for langt. Eg vil syne til dei kloke orda til Oluf Rygh når han seier om dialektuttalat han «med Troskab har bevaret de oprindelige Former af Stedsnavnene, naturligvis med de Ændringer i Lyden, som uundgaaelig fulgte af Sprogutviklingen» (Opplysninger til Trondhjemiske Gaardnavn II, 1893, s. 16.)

Om no bygdenamnet kjem av treslaget hassel, ser vi vidare at det kjem i godt selskap. Trenamn går att i stadnamna i dette distriktet. Vi har glandene Almås i nabobygdene Ålen og Singsås, tett attmed Haltdalen. Gardsnamnet Heksem i Haltdalen skal kome av hegg, og vi har Osplia i Aunegrenda og fjellnamnet Rogne i Ålen.

Men finst det hassel i Haltdalen? Jau, seier professor i

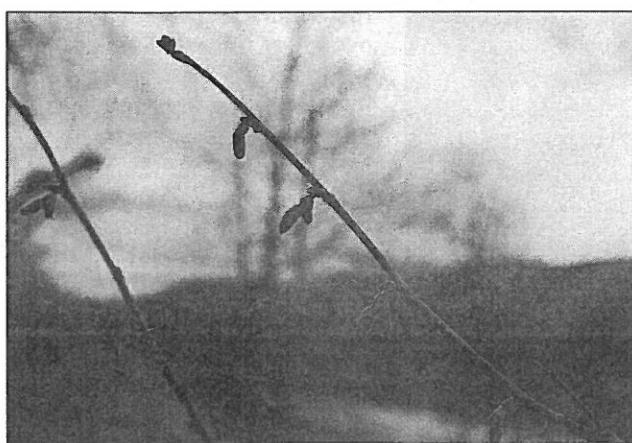
botanikk, Kjell Ivar Flatberg, sjølv haltdaling frå det aktuelle området. Det finst ei einaste buske, ikkje langt frå Flatberg bedehus. No kan ikkje ein einaste renning ha gitt ei heil bygd namn, men Flatberg finn det svært sannsynleg at det har vakse ein del hassel i Haltdalen i gamal tid. Han peiker særleg på solvendte bakkar der det no er oppdyrka, t.d. ved Heksem-gardane. Og vi skal hugse at vegetasjonen var ein heilt annan då slike gamle namn vart laga. Grana, som no set sitt preg på dette området, vandra inn først etter vikingetida, før var det furu og lauvskog som rådde grunnen.

Har hasseltreet gitt namn til Haltdalen, blir elva Hølda (som eg vel å skrive etter Rygh, radbrekt til Hulta, Holta og no Holda av stadnamngranskaran) liksom mindre enn før. Kva med dette elvenamnet? Eg les i «Norsk stadnamnleksikon» under Holta: » - - - i Singsås (ør'ta) og (hør'ta) i Haltdalen (hør'da), sideelv til Gaula i Holtålen/Midtre Gauldal hd.S. - Trl. Mangelen på eldre skriftformer og den store variasjonen i utt. gjer det vanskeleg både å normalisere og tolke dette namnet.»

Ja, er det så vanskeleg? Når vi hadde så stort hell med treslag, held vi denne gongen fram med treslaget older eller or, som vi uttaler (ö'ddr), der ø står for den merkelege lyden vi har i sau (só). At treslag ved elva gir elva namn, er velkjent, jfr. elvar som Grana, Hasla - og Ena (av einer) i nabobygda Budalen. Når det gjeld older, kan vi ta til ved Almås i Ålen. Her kjem Olderåa (som det heter på det siste kartet, og som vi uttaler på vår måte.) Nils Reiten seier (ö'da) om si elv i Singsås, nett på same måten som han uttalar treslaget. At haltdalingane har ein h framfor i si Hølda, skal vi ikkje tillegge vekt. H-en er variabel i ei slik stilling. For moro skuld har eg spurt nokre eldre karar her i Ålen om kva dei seier, om tretringen på eit reip. (gno. heldr, av å halda). Det fordeler seg omrent likt på (höddr) og (öddr) med og utan h. Til og med to naboar uttalar dette ordet ulikt! I Haltdalen seier heimelmannen min (hèrdr), noko han har hørt av bestefar sin, og som truleg er meir opphavleg.

No veks det ikkje så mykje or eller older ved desse elvene i dag. Det kan ha endra seg gjennom hundreåra! Rygh nemner t.d. gardsnamnet Olderfætta (i dag Fætten), ikkje så altfor langt frå Hølda i Haltdalen.

Snart skal vi halde jul. Eg vil ønske alle gode haltdalingar ei gledelig jul! I grunnen bør de vere glade for at namnet på bygda ikkje kjem av elvenamnet Hølda. Da kunne det lett ha vorte Olderdalen!

En hasselkvist har en viss sjarm også i sin nakne høsthamb.

Minne frå ein seterdal

Leiv Hov/Tegninger: Steinar Flaten

Det freste i bakenden.

Tempora mutantur et nos ilis. Det er eit kjnt og gammalt latinsk uttrykk som vi finn i ordbøker og leksika som fortel at tidene skifter og vi med ei. Det vil og må bli slik. Ser vi oss tilbake og samanliknar, bli vi ofte fylt av vemod, sentimntalitet og nostalgi. Noko ønskjer vi igjen, og noko vil vi helst gløyme. Ingen har gjort eit feilfritt løp.

Endringagn er så mange. Seterlivet er ikkje så rikt som før. Krötterhopane er færre. Ungdomshelga som var så árviss i 20 og 30-åra, er ikkje meir. Denne helga var verkeleg noko å glede seg til, den gong vinna var så mye hardare enn no. Det var godt å få kome bort frå mager kost heime til setra med skjørost, rømme, kløbb og dravle.

Med ungdomshelga følgde også ofte nystugguleik når ei ny seter skulle bli innvigd med dans og livatt leik. Dersom det ikkje var noko ny stuggu i dalen det året, vart det kan hende Turistbygninga ugdommen samlas i. Denne

bygninga var frå Kongen, Jens Jensås, sine velmaktsdagar. Jensåsvollen ved Kjøli vegdele har vori litt av ein hovedstad i setergrenda, og dei som setrar her, har haldi ut lenger enn dei fleste når det gjeld å utnytt den ressursen fjellgraset er.

Nystugguleiken på Engesvollen i Syosen er kankjse den som blir hugsa best. Det var så mange som var samla der den gongen ein laurdagskveld i 20-åra. Der regna litt, og det var ikkje så lett å kome tørrskodd over elva. to unge karar kom inn litt våte i dobbelt forstand medan dansen var på topp. Dei to sette seg på ein stor flat omn som enda var litt "ly". Det "freste" i bakenden med det same, men det vart visst ikkje lagt merke til i trallinga og livet i ei fullstappa nystuggu.

Syosingane var árvisse med i denne fieringa av seterhelga, gödalingane setra berre annakvart år på grunn av vekslingar av slåtteteigane, og riastingane deltok ikkje fullt så mye, for kjerrevegen vart berre därlegare dess lenger ein kom "ustover".

Til slutt ban ban og dingla frå panneluggen

Han deklamerte nesten heile dagen.

Turen bortover dalen laurdagskvelden gjekk for seg nokså spreidd og enkeltvis, men heimturen sundagskveld var det meri fart og stil over, for da samla dei seg mest alle i mange slags "kjørbona": firhjulsvogn, lovogn, veltvogn og ein karjol kunne vel også ein sjeldan gong blanda seg i galoppen. På det meste kunne det bli bortimot 20 hestar som var i følge, slik som da Anders Larsa var i tet med svart blank hest og firhjulsvogn. Det var rettelg stas med den avslutninga på ungdomshelga.

Lektor Leiv Kirkhusmo skreiv om "Ein ungdomshelg i Gødala" til eksamen i middelskulen i Oslo og fekk bestekarakter på den norskstilen.

I blant kunne det bli problem i denne setertrafikken slik som på Hovsvollen i Syosen der ein 12-års gutt var kjørekar. Merra hans var ikkje så god å hansk med. No ville ho ikkje reise frå to folungar som ho var saman med denne helga. Dei to folane gjekk på deite der heile sommaren. Den eine var merra si eigen, den andre var det

den gode Iver Lundertrøen som åtte. Her var gode råde dyre. Ned på vegen for å stanse den første og beste! Snakk om flaks! Det var som Ingebrigt Volden var sendt frå himlen. Han var ein som ikkje var redd for å ta eit tak, batt heste sin og før raskt den 200-300 m lange vegen opp til setra. Det var ikkje nokon lett "march" for han heller. Alle tre hestane hadde "hopphylle" på framfötene, og Ingebrigt gjorde eit par forsøk utan å ha hellet med seg. Til slutt hang han formeleg

og dingla frå panneluggen over steintrappa utafor skjeldøra. Da ga merra seg. Merra var så visst ingen paradehest. Ho fekk ofte slite hardt. Men ho må ha likt seg lell, for da ho vart sold til Drevsjø ved Femunden, skreiv eigaren i eit brev at "heimlengselen var stor".

Det er ein laurdagkveld i slåttonna. Diktaren på Graftås, Lars Stovne, kjører for seg sjøl på veg til sin Helga på setra ved foten av Jålvola. Så kjem P.L. fra Hovsletta også pr. hest og tek inpå. Han blir bedt å kome og setje seg hos æra Lars og let hesten sin dilte etter. No vart det eit nemannshow av poeten frå hans mange viser, vers og prologar. Lars hadde så mykje å ause av, og no var han i sitt ess, stovningen. Han deklamerte nesten heile dagen. Det var ein fin og rik kveld i mild fjell-luft, og skumringen senka seg over fjellheimen da kulturstunda slutta. Skrot at ein ikkje kan få da capo på slik idyll, no da alt skal gå så fort før seg. Slik skyss som før tok timer, er gjort på minutt no. Men da blir det så mye mindre å sjå og høre, og det kan bli følande kaldt når dei sentimentale strengane ikkje får næring.

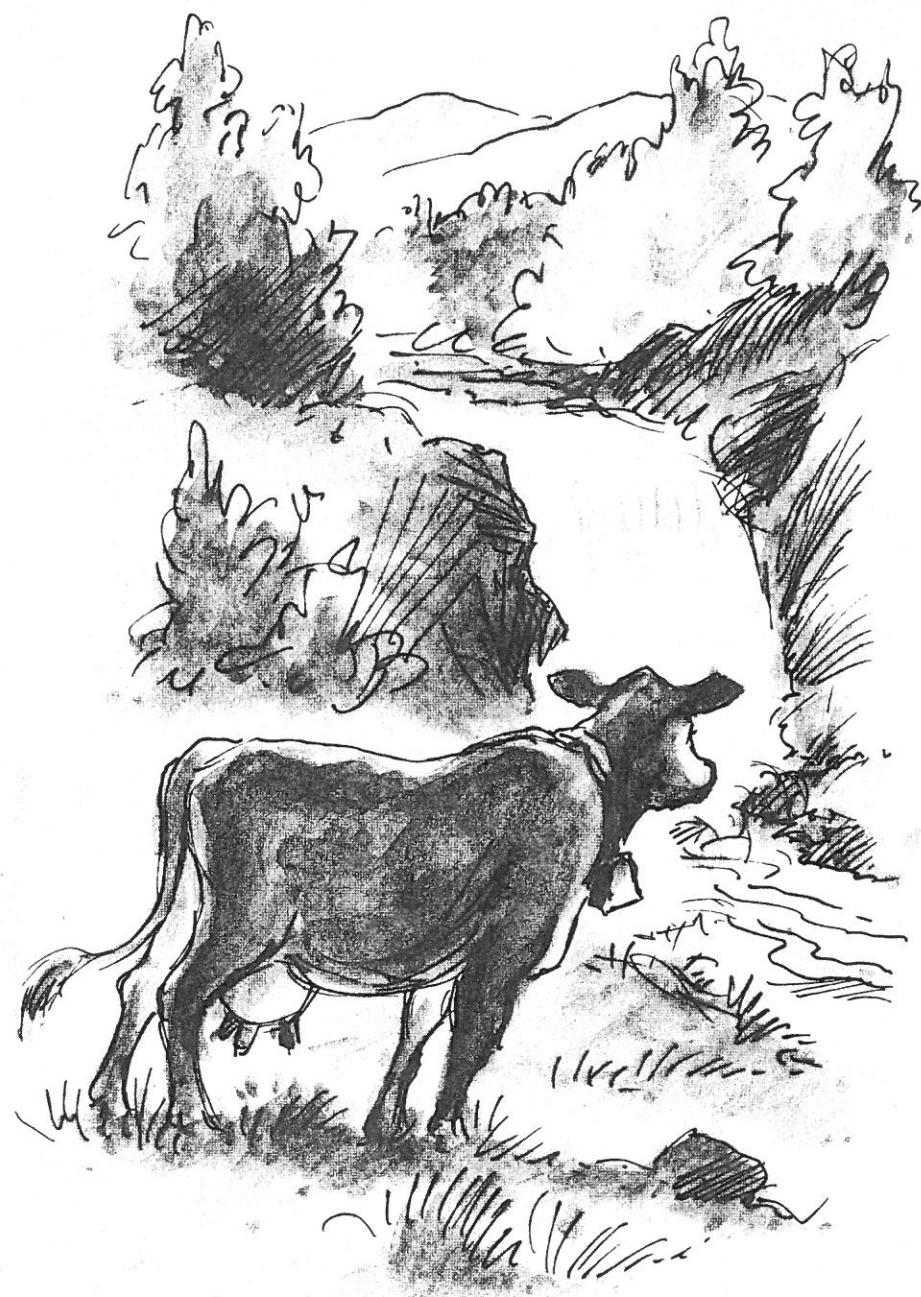
På baksida av dalen, bortafor elva mot Skarvbekklia, er det ei "øde" strekning mellom Sya og Skarvbekken i Gødala. Den første delen frå Sya blir kalla Finnmoen, og her har vi Storfallet, den høgaste fossen i Gaula. her kunne vi for mange år attende få fin musikk når den vaakre bjølleklangen til kyrne hans Hans J. Finland blanda seg med bassen, i duren frå den store fossen. Slik bjøllklang skulle ein lete lenge etter. Var det kan hende einsemnda som var med på å forsteker opplevinga da kyren i rekke og rad toga forbi i rekstra si. For ein serenade-kveldsong ute! Også her er det fåfengt å be om reprise på ønskjakonsert.

Dei som var gamle i vår barndom og ungdom, kunne fortelje om så mangt, om kyrne som beita heilt opp til taugbanen oppunder Kjølifjella, om kvinner og menn som kom til Aalen for å ta seg arbeid i slåttonna. Fleire var frå Stjørdala. Somme kom meir enn ein gong slikparet Petter og Jørgine til Oppigaard Hov, den største garden i bygda med tingsete og skyss-stasjon. Venleiken i naturen lokka vel også, og namna var å finne i slåttbuer og høyloer. ein tolka kjenslen sine så vakkert slik: "Farvel til denne dal, farvel de høye fjell der fuglen synger glad sitt kvad til eiendommens velde."

Naturen talar til oss med sitt språk på så mange vis. Nå vi har fått dette mangfalde på avstand, lovprisar vi det

ventelege enda meir, ikkje berre frodig skog og grøne engar, men også det meir barske i nakne bleike rabbar, ublide vinterdagar og vedgår at her er det likevel godt å ver, og vi må sanne dei kjente ord av den allsidige romaren Cicero: "Ubi bene ibi patria - der det er godt å vere er ditt fedreland." Det er neimen ikkje godt å vere i alle land på kloden vår no, sjøl om det er aldri så frodig der. Samanlikna er det bra her, i den nokså karrige fjellbyga Aalen likeså.

Dreg vi frå bygda sørover med tog, er Reitan siste stasjon. Da ser vi ut gjennom kupevinduet, og toget slynger seg som ein stor orm opp i Sibirien, og ein augneblink vender det nasen mot bygda igjen så vi får sjå ho neste i fugleperspektiv og segjer farvel og takk til dei fine glandene, måsså-rabbane, dei fagre fjella og dei vakre ville viddene.

Bjølleklangen blanda seg med duren frå den store fossen.

Ørkeløst reiseliv

Anders Aune/Tegning: Steinar Flaten

At det har vært gruvedrift på Røros i hundrer av år., bør ikke være ukjent for noen. Men at det har eksistert en fabrikk ved Nidelven, nærmere betegnet på Leren Gård, er for oss en nyhet.

Når det gjelder denne sak vil en gjengi litt av de forhold som dreier seg om førselskjøringen mellom Røros og Trondheim i 1840-årene.

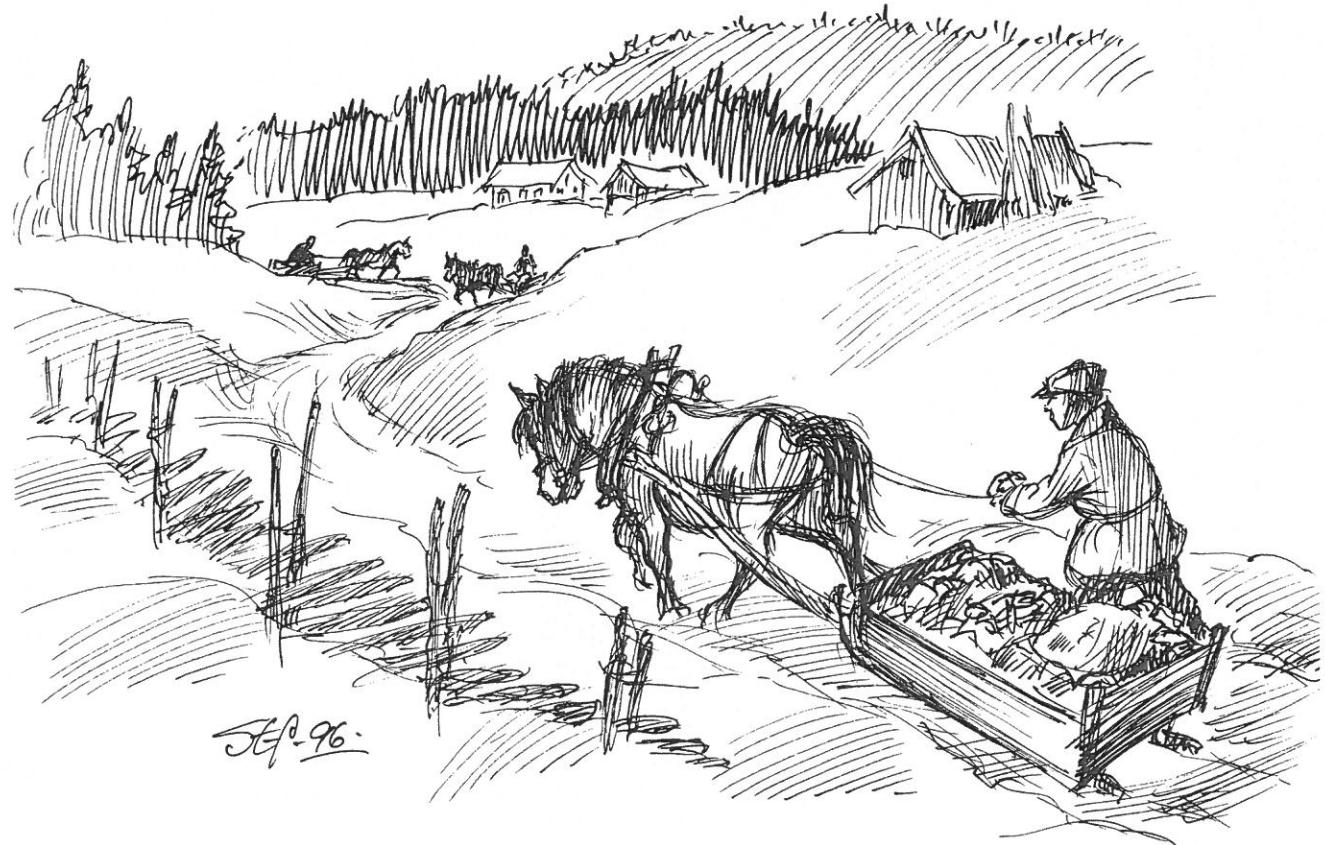
Kobbervaltseværket og Cromfabrikken, begge beliggende under Gaarden Leeren i Strinden, skaffet seg sine råstoffer fra Røraas hvor man hadde funnet Chromjernsten i Rødhammerbjerget.

i Amtmannens beretning for årene 1836-1840 står dette å lese:

"...Derimod have nogle Districter af Strinden og Sælboe samt Ørke og Guldals Fogderier ikke ringe Virksomhed ved Landtransporter. Af hiint deletager nemlig Tiller, Budvigens og Bynæsets Sogne, men for næmmelig Leenstrandens Sogn, og af sidsnævnte Fogderi, en Deel af Melhuus og Størens Præstegjelde i den betydelige Transportkjørsel mellom Trondhjem og

Røraas, hvorved Proviant og andre Varer fremføres til Bergstaden, og Kobber, Chrommalm og endeel svenske Varer, især Jernvarer fra denne fragtes til Trondhjem. De nævnte Districter afsætte desuten paa Røraas en stor Deel af de Kornvarer de kunne afse efterat de er malede, og vinde derved Førsellønnen og stundom bedre Priis. Ørk og Guldals Foged antager, at hvad derved inkommer, er tilstrækkeligt til skatter og Afgifters Bestridelse; men forøvrigtmaa det ansees meget tvivilsom, og disse Landtransporter for samtlige ovennævnte Districter ere til virkelig Gavn.

Ved disse tunge Transporter udkjøres Hestene, en stor Deel af Gaardens høavling opstilles på Reiserne, den under disse faldende gjødsel tabes for Gaarddrivten, Almuen vennes til det ørkesløse Reiseliv og faaer Smag på den uordentlige Levemaade, især Brændviinsdrik, som dette gjerne medfører. Den ringe Betaling gaaer for Meste med, og sættes ofte overstyr paa Reiserne, saa at Pengegevinsten, hvis Udbytte forøvrigt ikke har kunnet opgives, neppe er stor eller kan antages at staae i forhold til hvad der tabes for Gaardsdrivten...."

Min gamle skoleveg

Jeg miner titt min gamle skoleveg,
der mangt at slit ble lagt igjen.
Men også lyse minner åpner seg,
når tanker går til kamerat og venn.

Av minnene som strømmer meg i mot,
knyttes helst til "Nerholdvegen" som tar av.
Ved "Dølperbakkens" bakkefot,
der startet gjerne dagens mas og kav.

I storm og uvær - snø og regn,
var vegen ofte hard og lang.
Et skispor var ofte det eneste tegn,
på at her hadde vegen gått en gang.

Vegen følger "Orvas" løp en bit,
til bekken kaster seg i hast mot "Råen".
Siden slynger vegen hit og dit,
i svinger, bakker ned mot dalen.

I tankeflukt går vegen frem,
"Nilsgrinda", "Henriksmya", "Gøldølsbekken".
Passerer revy slik jeg husker dem,
på veg til skolen med "kongle"-sekken.

Om vinteren på ski og kjelke,
eller spark, ja der var tingene.
Da var vegen ikke tung å merke,
med fart og fres gjennom "Svenpersvingen".

"Kvilarstenen" fast i minnet står,
ble brukt av mang en sliten kropp.
Var børen tung og rygen sår,
hjulp hvilen godt til neste stopp.

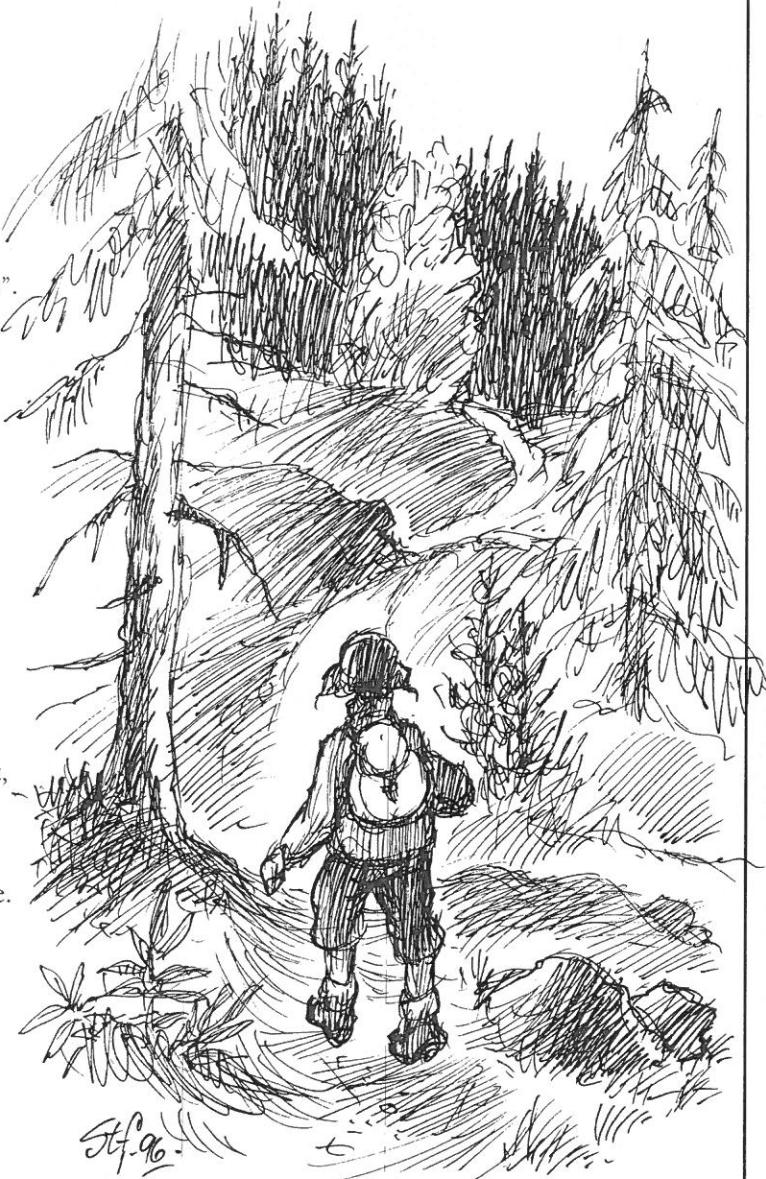
Frem fra glemsel dukker mang en kjent,
som man ofte traff på ferden.
"Skreddargubben" med skinnlue og pipa tent,
og ikke å forglemme Anders Kåsen.

For meg ser stå på trappen,
Marie Kåsen - blid - med skautet litt på skakke.
Kanskje så man også en annen lappene,
såvel på stakken som på jakken.

Mange en "berse" passerte oss på vegen,
hjem til helg fra gruvegangen.
Far, Johannes, Klaus og gjengen,
huskes gjør de alle sammen.

Farvel min gamle skoleveg,
vi sees neppe mere nå.
Takk for hver en dag jeg gikk deg,
takk fra *alle* som den veg fikk gå.

OH 94

Tegning:
Steinar Flaten

Såmmårstuggu

Du er borte nå såmmårstuggu, ved grinda og gammelvegen.

Du har stått som et minne fra en svunnen tid, det var rart å ikke se deg igjen.

Du ble skapt av ungdoms mot og kraft, til et hjem vi ikke ønsket å miste.

Du var ikke stor, men hadde plass til oss alle, og til en ovn, et skap og en kiste.

Du var intet slott, men var god nok for oss.

Du var ikke omkranset av blomstrende have, vi hadde en rabarbra, og den plass vi trengte for å leke og slåss.

I 80 år var du vitne til mangt på godt og ondt.

Du var med på julekvelder og gebursdager, du var med på at liv kom, og at liv gikk bort.

Men det du så vil ingen få vite noensinne.

Av oss som er igjen vil du alltid bli husket, når vi lar tankene fly er du for oss det kjæreste minne.

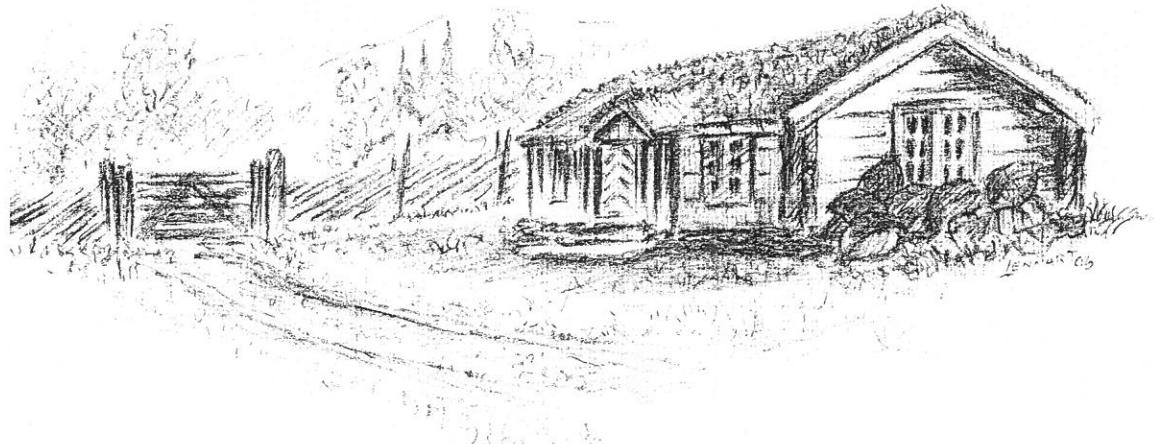
Til slutt ble du brukt til såmmårstuggu, og stod der og ventet hver eneste vår.

At vi skulle komme og ta deg i bruk, du såmmårstuggu ved grinda der gammelvegen går.

Så takk da såmmårstuggu, for tida vi fikk hos deg med far og mor.

De gjemmer de vakreste minner vi har her på jord.

OH 1993

Tegning: Lennart Bentzen

80 år siden debuten

Gudbrand Grøt

Tegning: Lennart Bentzen

Det har vært en del fokusert på Jens Halstein Nygård den senere tiden. 20. desember i fjor var det 100 år siden han ble født. I sommer ble det avduket en minnestein over ham ved Petran Museum som takk for bygda boka.

Og i år var det 80 år siden han debuterte som skribent. 29. mai i 1916 fikk han sitt første stykke på trykk, det skjedde i Fjell Ljom, ei avis hvor han senere ble en flittig

bidragsyter. Debuten var med stykket «Fred». Jens Halstein gikk da siste året på Tromsø lærerskole. Om denne spesielle begivenheten skriver han selv i tilknytning til utklipp av artikkelen: «Eg var veldig spent på om bladet tok det. Ein kveld kom eg inn på leserommet. Ein kamerat hadde låntatt «Fjeld Ljomen» min og sat og las «Fred». Det var eit stort augneblink. Å store einfold!»

Jens Halstein Nygård var 21 år da han debuterte. Senere ble han mye bruk i Fjell Ljom. Særlig hans faste spalte «Tankar» var det mange som leste. Også i Jul i Fjellheimen ble han en god bidragsyter. Men hans litte-

rære livsverk ble bygdaboka «Haltdalen og Haltdalingen» som Johan Falkberget flere ganger omtalte i Fjell Ljom og ga den meget rosende omtale.

Slik var debuten i Fjell Ljom for 80 år siden:

Fred!

Han Nils var gammal no — vissle mest ikke sjølv kva tid han var kome att verdi. Naar folk spurde han um alderen hans, svare han berre: „Aa, eg er no ikkje dei offi!“ Og med det vart det. Men at han var noko upp i nati, det saag alle. Dei haartalsam han hadde att, var kvite for lenge sedan. Kinni var skrukne, berre djupe furor. Og henderne bevra og skalv. — Uten um munnen kunde det leika naar han tala, og augo kunde blinka so fortundaslegt klare og livlige. Han hadde eingong vore ein sprek ungkar — det var viast; men no kunde mest folk ikkje hugsa at han hadde vore

annarieis enn han no var. Berre dei som var gamle, visste aa fortelja at han skulde ha kome ute paa sjøbygden ein stad. Det skulde ha vore ei myrk haustnatt at ein av kameratane hans Nils vart burte paa ein løydomsfull maate; men det var uraad aa far det paa han. Straks etter strauk han burt; daa var det han kom hit til fjellbygdi.

Her kjøpte han seg ei liti stova. Han vart gift, og fekk fleire gutar, som vaks upp og vart dugande karar; men ein etter ein strauk dei yver til Amerika, og korkje han Nils eller nokon annan heyrde meir til dei. Kona hans, som hadde staatt so trutt ved hane sida og hjelpt han, døydde og suart, so han vart verande att aseina i den vesle stova si. Fraa den dagen vart han tagall og myrk. Det var likesom vondesngsner strøynde inn paa han; so han aldri fekk fred. Det vondde

såmvitet plaga han; grov og gnog. Han sneiv som ei fredlans aand, kvit og stirrande, millom folk. Innimilom kunde han likesom manna seg upp, vart pratsam, og fortalte soga — for det var han ein meister til —, daa kunde han live med som ein ungdom att; men — snart kom dei gamle ridene yver han, so folk kunde vera mest rødde. Han felta med armen, likesom han vilde jaga nokon burt frå seg, augo brann, og han stirde rett fram mot døri, andlitet vart gråbleikt, dei gamle lemene bevra og skalv, og han stynde: „Aa — aa — aa! Lat meg vera i fred!“ So sokt han attende og vart stillare. Desse ridene kom ofte over han i det sidste. Han greide ikkje aa arbeida, livde berre av det folk gav han. Han sat for det meste attum omnen, i den rauda undertøyya si, klemde fistene vel inni omna-

panne, og stikte inn i varmen. Det var greidt aa sjaa at han ikkje hadde lenge att. Utan ingen fekk vita noko um kva det var han bar paas. — —

So var det ein vaarkved, Snøleysingi gjekk med dunder og brak. Marken tok alt til aa, verta grønn her og kvar i eit solball. Elve bura og braka ned i dalbotnen, og smaabekkjene skvatla og surla nedetter fjellsidene, so vatsdropene blenkte som smaa glinsande diamantar i kveldssoli, der ho seig bakum fjelli i vest, og sende ein straaleflam inn gjennom det vesle vindauge paa stova hans Nils. Han lang burte i den gamle sengi no, greide ikkje aa kreka seg burt att omnen heller. Da banka det paa døri, og inn steig ein ung, ljor, heg, mann, med prestekrage ikring halsen, og bilbelen i handi. Det var den nye presten „Godkveld,“ helsa han,

„Godkveld,“ høydest det burte paa sengi. „No, kor hev du det daa, Ni s?“ „Aa, det er ikkje rait med meg; eg hev ikkje lenge att.“ „Aa nei, det er vel trulig det; det er no best aa kvile naar ein veit gammal daa.“ „Ja du kann so segja — Du er vel den nye presten som er komen du — eg lykjer eg høyre det pas malet?“ „Det er nok det, ja. Eg vilde no gjerne høyre korleis du hev det. Du veit det er mange ting ein man hara oppgjort near ein skal døy, Nils; det er ein som krev reknskap daa“. „Aaja, det er nok so; — og mitt reknskap vert tungt det — eg hev gjort mykke vondt.“ „Aaja, men det er no ikkje so faalegt heller. Et det ein som krev reknskap, so er det òg ein som tilgjev og daa, det er han som hev sagt: Kom hit att meg alle som et treyste og eg vil gjeve dykt kvile.“ „Og den kvelden sa han Nils fram synndeli-

sta si. Og presten las upp for han um denne merkelege, gode mannen, som kom til Jordi som eit fattig lam, lidde taalmodig som eit lam, og døyde for vaarskuld. Og han Nils vart i syndebyrda si. — —

Kveldssoli kasta dei siste straalanane sine nijver, gylte endaa ein gong fjell- og dal, sende ein straalebundt inn paa sengi hans Nils, og seig ned i vest. — Das brast eit par augo der inne i stova. Ei sjel drog paas ferd til det løydomsfulle eventyrlannet derburte. Han Nils fekk fred! — —

Tromsø i april 1916.
Jens H. J. Wærland.

Ensomhet

Går hjerte og sinn hand i hand
da er du ikke ensom.
Er du i takt med deg selv
da er du ikke ensom.
Har du en god dialog med ditt nærmiljø
da er du ikke ensom.
Takler du dine tunge tanker
da er du ikke ensom.
Hvis de du er glad i forstår deg
da er du ikke ensom.
Når du er alene i pakt med naturen
da er du ikke ensom.
Når du er på en fjelltopp under høy, blå himmel
da er du ikke ensom.
Er du i stand til å glede deg over småting
da er du ikke ensom.
Men du kan sitte i en fylt katedral,
i en liten forsamling,
i et muntert lag
sammen med familien,
eller bare du og han eller henne
og enda være smertelig ensom.

Mally Gjersvoll Strickert

Tegning: Lennart Bentzen

Døm sa det slik:

Goe granna bøtt hverken besta ell jenta.

Det gro itt grønt gras ti almannvega

Det e rart at det e atte tonge på ban, slik som ban ha slekt se inn med alle

Bli lys

Sigmund Hov Moen

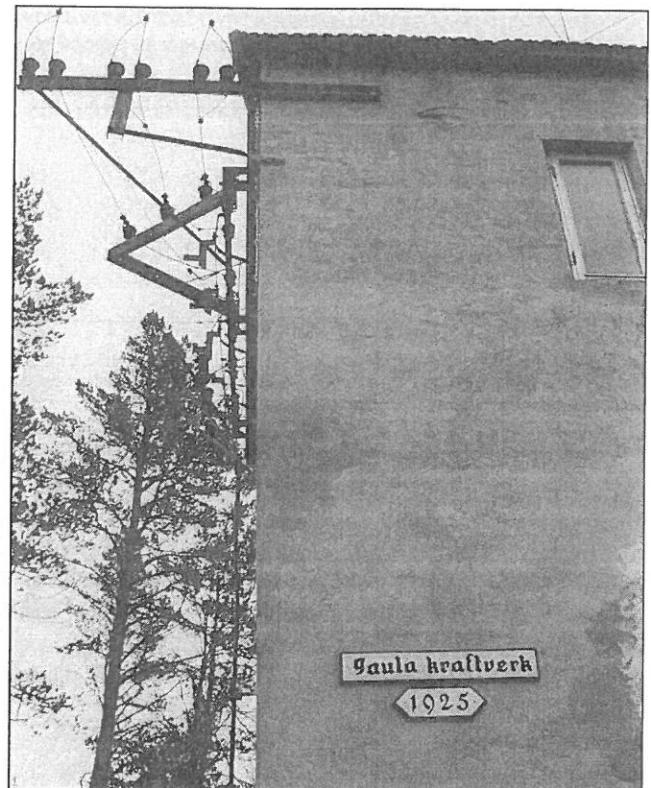
I 1674 fant Jørgen Olsen Jempt kobbermalm i Killingdalen. Forekomsten blir året etter solgt til direktøren ved Røros Kopperverk, Henning Jürgens, som setter igang drift i mindre skala. gruven blir innlemmet i Kopperverket i 1687. Men fordi malmen var for fattig, innstilles driften allerede i 1692. Driften settes først igang igjen 99 år senere, men heller ikke denne gangen lykkes en med å oppnå lønnsomhet. Etter ytterligere 2 forgjenes forsøk, i 1822, og i 1857, kommer A. Huitfeldt & Co inn som eiere i 1890. I 1891 blir Killingdal Grubeselskap stiftet, med ytterligere 3 partnere, en av dem er H&F Bachke fra Trondheim. I 1896 leier denne gruppen ut gruva til selskapet The Bede Metal & Chemica Co Ltd med hovedkvarter i London for en periode på 50 år.

Selskapet bygger det første kraftverket i Gaula ved Reitan allerede i 1906. Kraften derfra er en forutsetning for gruve drifta, og virksomheten under jorda sluker all energi fra den, etter våre dagers mål, vesle kraftstasjonen. I 1919 blir V B Lange ansatt som direktør ved Killingdal gruber. Han unnfanger ideen til Bjørgensjakten. I den forbindelse trengs det mer energi. 500 kilowatt mer.

Staten stiller krav

7. april 1922 gir Industridepartementet Bede Company konsesjon til å bygge ytterligere et kraftverk i Gaula. Søknaden om konsesjon ble sendt i juli 1920. Det tok innpå 2 år før departementets svar forelå. I konsesjonsvilkårene framgår at myndighetene den gang som nå, er opptatt av at det skal brukes norske ressurser i utbygginga. I disse EØS-tider er det neste vemodig å s at regjeringen i 1922 bestemmer at utelukkende norske arbeidere og funksjonærer skal ansettes under anleggsarbeidet, og at norsk materiell skal brukes dersom kostnadene ikke ligger mer enn 10 % over prisen på konkurrerende utenlandske produkter - vel å merke, hvis kvaliteten er noenlunde den samme.

Videre skal 10 % av den gjennomsnittlige kraftproduksjon tilfalle kommunen, mens staten skal ha 5 %. Dog skal, samlet sett, høyst 75 hestekrefter gå til kommune og stat. Kraftleveransen kan opphøre i tidsrommet 12 natt til 6 morgen og på helligdager når det er fullt dagslys. The Bede Company får rett til å drive kraftverk i 50 år. Etter den tid skal det overtas av staten. Og inntil staten overtar, forplikter selskapet seg til å holde verket i prima stand. Staten på sin side kan overdra sine rettigheter til Ålen kommune.

Elkraft over hele verden

Dette papiret, som idag befinner seg i mappe 1261/19 i Riksarkivet, markerer starten på "elektrifiseringen" av heimene i Ålen. Det var da gått mer enn 40 år siden Thomas Alva Edison for første gang demonstrerte sin glødelampe ved å flombelyse Menlo Park i New York nyårsdagen i 1879. Elektrisiteten ble raskt populær. Her i landet fikk f.eks Hammerfest som den første byen, gatelys allerede i 1890.

Det nye kraftverket i fossen ved Reitan ble som en følge av Industridepartementets vedtak, bygd i midten av 20-åra. Rimeligvis manglet en ikke anleggsbus. Ålbyggene hadde allerede skaffet seg god trening i gruver og på vei - og jernbaneanlegg landet rundt. Og kraften fra elva ble omgående tatt i bruk for å drive enda flere pumper, heiser og baner i gruvene.

Samvirkelaget, Kirkbaks & Co

Allerede i 1911 valgte herredsstyre en elektrisitetskomite som skulle arbeide for å skaffe bygda elektrisk lys. Lensmann Sandvold var formann frem til 1922 da L.L. Kirkbak overtok. Både L.L. Kirkbak og far hans L. H. var ildsjeler på flere områder. Nå så de for seg at tida var inne til å gi parafinlampa avløsning. Den hadde rådd grunnen siden 1850-åra.

Mange planer ble foreslått, men de strandet alltid. 31. desember i 1913 underskrives f.eks en kjøpekontrakt mellom gårdbruker John P. Østeng og Mathias P. Fætten, og Ålen kommune ved ordførere Skaardal om "vandrettigheten i Dragaas hyttefos på skogeiendom-

men Stenslifjerdingen mellom Kulgrotten og Bukfætten". Kjøpesummen var kr. 1350,-. Det ble med kontrakten!

Samvirkelaget arbeidet også med saken. På årsmøtet i 1928 foreslo L. H. Kirkbak å bygge kraftverk i Stor-Rena. Blant dem som var med på diskusjonen var også engasjert direktør Lange på Killingdal. På møte 13. mars 1930 kom han f.eks med tilbud om at Bede Company kunne påta seg å bygge hogspentlinja gjennom bygda.

Etter mye om og men fatta Samvirkelagets styre vedtak om å sette i gang med å elektrisifisere bygda. Da skrev en 14. mai 1930. I mellomtida hadde en gått vekk fra Stor-Rena-alternativet. Det var enklere om en kunne utnytte konsesjonskrafa fra Killingdals kraftstasjon.

Stolper og tråd

I starten tegna det seg 83 husstander som abonnenter. L.L. Kirkbak var primus motor. Han hadde allerede en tid arbeidet med alternative linjevalg. Det kom inn tre anbud på kraftledningen, et fra Simens og et fra AEG, i tillegg til Bede Company's. Simens gikk av med seieren. De tilbød seg å gjøre arbeidet for kr. 41.315,-!

Arbeidsmarkedet var ikke nettopp stramt slik at det var lett å få tak i arbeidskraft. I løpet av sommeren 1930 var det ryddet kraftgater, hovedkraftlinja fulgte stort sett elva. Spenningen skulle være 60.000 volt. Stolper ble kjøpt fra impregnéringsverket på Lundamo. De ble frakta med toget oppover dalen og kjørt ut langs linja med hest. blant de ivrigste kjørerne var Ole Hammer som bodde på Grytbak.

Så begynte en å reise stolpene. Arbeidet ble fordelt mellom abonnentene. Det tunge arbeidet gikk med liv og lyst. flere arbeidslag var i gang. Ved Jorslia strevde

f.eks en periode Peder A. Lien og P. L. Hov med å få frem nok pukk til å gi stolpene et godt nok fundament. Øyemål sikret at de ble stående rett, idet en i arbeidslaget gikk opp på en sten og slapp ned ei loddsnor til sammenligning. Stolpen ble så "låst" med fire stener i bunnen av det ca. 1 meter dype hulet. En vek heller ikke fra å ta enda mer utradisjonell teknikk i bruk. Ved Testaberget ble f.eks flere steder grantrær kvista på rot og brukt som stolper. Det gjaldt å stå på, målet var å bli ferdig til jul.

I begynnelsen av oktober 1930 var samtlige stolper oppe. Nå startet en med å montere "kryss" og isolatorer i mastene og strekke kopetråden. Det krevde fagfolk. Vante montører fra Simens i Trondheim ledet arbeidet. Men åbygger som Per Andersen Lien, Jon Grytbak og Alfred Lervoll tilegnet seg raskt teknikken som var nødvendig for å få alt på plass 6-8 meter over bakken.

Femti watt

Samtidig foregikk installasjonsarbeidet rundt om i heimene. Det var ikke ubegrenset med kraft, og de husstander som var interessert i å få elkraft i huset, fikk tilbud om 50 watt. Det rakk akkurat til to 25 watts lamper. Fordi et flertall av husene var lafta, fikk montørene et svare strev med å lage hull for ledningene gjennom tjukke tømmervegger. Dette førte til at arbeidet ble forsinket, og det ble bestemt å redusere antall lamper pr. husstand.

Alle var naturlig nok heller ikke positive til det nye. Den kvelden lyset for første gang ble skrudd på, om kvelden den 22. desember i 1930, demonstrerte enkelte med å sette parafinlampa i vinduet.

Gaula kraftverk har utvendig ikke gjennomgått forandringer på 71 år.

Men i etterkant måtte de fleste være med på at det nye lyset, til tross for at det var uvant kvitt, gav mye bedre mulighet til å kose seg med bøker, eller drive håndarbeid utover kveldene; sjøl om lyskvaliteten på ingen måte kan sammenlignes med det vi er vant til i dag. Spenningen var f.eks. svært variabel. Det kom av de mange kraftige elektriske motorene i gruva som når de ble hardt belasta, slukte mye kraft. Dermed ble det mindre til overs for andre formål. Noen påsto at de kunne følge kisvognenes gang i sjaktene på Killingdal, ved å studere hvordan lysstyrken i pærene varierte.

Lysfest ble det i alle fall i Ålen jula 1930. De harde tidegne gjorde at det kanskje var lite annet å feire. Montørene og de andre direkte impliserte feira naturligvis ekstra grundig.

Og etter hvert begynte folk å tenke «elektrisk». Brevet Magne Lillevold sendte da han bygde nytt hus i 1946 (datert 23. september) til Ålen Kooperative Kraftverk er ganske typisk:

Jeg tillater meg herved å søke om å få overflyttet den elektriske strøm 1 kilowatt til mitt nybygg når det blir ferdig. Fordi vi må ha så mye strøm for å drive frisørsalongen, håper jeg det ordner seg.

I håp om imøtekommenhet tegner jeg.»

Lys i Haltdalen

I 1936 begynte arbeidet med å skaffe elektrisk lys i Haltdalen. Her var det Almeningsstyret som tok initiativet. Kraftstasjonen i Raubergsfosse sto ferdig året etter, i 1937. Den kunne levere hele 250 kilowatt. Da var teknikken videreført. Blant annet var stolpene på «høgspenten» laget av betong. Og som en kuriositet, haltdalingene ble krafteksporører så og si med en gang. Den 1. januar i 1938 inngår E-verket en avtale med Ålen Kooperative selskap om levering av 70 kilowatt.

Etterord

Jeg har hentet bakgrunnsinformasjon om denne saken fra Ole Kirkbaks private arkiv, fra 50-års jubileumskriftet til Ålen Samvirkelag, fra Bergverksnytt og fra Riksarkivet.

Men det var en av alderspensjonærerne på Hovsheimen, John P. Hov, som satte meg på ideen, ved at han fortalte meg sin egen versjon av det som hendte høsten 1930.

Alle skal ha så mange takk!

Tankenes verden:

Kom å bli med meg til tankenes verden
til minner som fyller med lengsler mitt sinn.
De bor i mitt indre og gir av sitt beste
av takknemlighet vætes med tårer mitt kinn.

Følelsens strenger som bor i det stille
de gir av sin varme det myke de har.
Du hvor de lengter de ville så gjerne
få bringe en hilsen til vår Himmelske far.

Se på naturen som gir sine gleder
fyller vårt hjerte hver eneste dag.
Hvorhen vi ferdes er ulke steder
men alt harmonerer og passer i lag.

Åpne ditt øie og bruk dine tanker
løft de mot høiden og føl hvad de gir.
Kjenner du gleden i hjertet ditt banker
jo mere du føler dess lettere du blir.

Og send så ditt øie mot havflatens bølger
hvor solstråler blinker og varmer ditt blikk.
Og gleder i hjertet på veien deg følger
men glem ei din takk for det gode du fikk.

Alt går naturlig men gir sin forandring
dagen i går var ei slik som i dag.
Slik har det vært på hele vår vandring
la oss glede hverandre den tid vi er i lag.

Vi er ei alene det røres omkring oss
av levende vesen både mennesker og dyr.
Det vandres på markene og seiles på vannet
og himmelens fugler i luften de flyr.

Solen den varmer når skyene viker.
Regnet det kommer og dynker vår jord.
Om ikke beständig at været vi liker
Så har vi nok alltid mat på vårt bord.

Er vi takknemlig for goder omkring oss
gir det oss sollys og letter vårt sinn.
Steng for det onde og favne det gode.
Åpne ditt hjerte og gleden er din.

Snart vinter vi har og snart året er omme.
Og glemt har vi sommer med blomster på eng.
Dagene forsvinner som rullende perler.
I skog og på fjell redet villdyr sin seng.

Så velkommen da vinter slik som du blir.
Med snøfokk og storm over vidder og veier.
Men vi vet omsider tiden, en vårluft oss gir
med vakre farger over alle våre heier.

Anna Elisabeth Opheim Skjellum

Gjensynstreff

Artikkelen i fjorårets «Oppunder Fjellbandet», hvor Olaf Prytz fortalte om en dramatisk flukt i Sylene under krigen, har tydeligvis engasjert mange. Det var historien om mor og datter, Fanny og Evelyn Kahn, som i 1942 ble hjulpet i flukt fra hytta i Haltdalen til sikkerhet i Sverige.

Ved en tilfeldighet ble Evelyn gjort kjent med artikkelen, og da hun tok lokal kontakt, fulgte Haltdalen Historielag opp, og sørget for at hun fikk møte igjen noen av sine hjelptere, som hun ikke hadde sett siden den gang hun som 4 1/2 år gammel jente fikk hjelpe.

Olav Prytz er bosatt i Australia, og kunne således ikke delta i gjenforeningen.

Men Evelyn, som nå er bosatt i Oslo, fikk møte igjen Svend Botten, Jon L. Brennås og Kåre Østby. Svend Botten er bosatt i Haltdalen fortsatt, og var med på den dramatiske fjellturen fram til svenskegrensen. Jon L. Brennås, utflytt fra Haltdalen bosatt i Tydal, var med på første etappen av flukten da han kjørte dem med hest til Hultdalsvollene. Kåre Østby er bosatt i Tydalen fortsatt, og var med som kjentmann

Evelyn Bøe sammen med tre av sine hjelpesmenn som hun traff igjen etter over 50 år. Fra v. Kåre Østby, Svend Botten, Evelyn og Jon L. Brennås.

fra Østbygrenda til svenskegrensa. Det ble et hjertelig gjensyn.

Rettelser

Per H. Kulbotten

I «Oppunder Fjellbandet» for 1995 skrev jeg om kol og kolmiler. Det er et par ting som jeg må rette på, eller som må forklares bedre. Jeg skrev at ei kolmile som var 12 meter i diameter inneholdt 140 favner ved. Når en ikke vet hva diametern på toppen av mila var, og heller ikke lengden på veden, kan dette være et for stort tall.

Jeg skrev at ei kolkorg inneholdt en lest kol, men iflg. tabeller over gamle mål kan ikke dette være riktig.

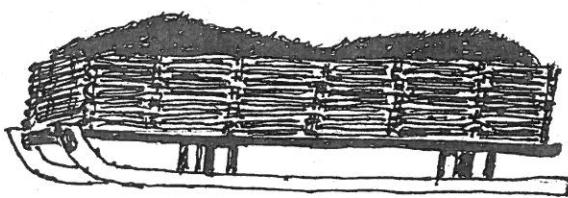
I kalendere og i Rørosboka er det oppgitt at en lest kol var 2 m³.

Hos John J. Holden i Ålen står det ei kolkorg, og for å være sikker har jeg vært dit og tegnet opp størrelsen på den. (Jeg tok et bilde av den, men det ble ikke bra.)

Den hadde omtrent samme mål som de jeg skrev

om. Nemlig 228 cm x 80 cm x 60 cm. Dette blir jo bare 1 m³. Var det to korger kol i en lest?

Hvis noen kan gi meg svar på dette, er jeg takknemlig. De måla jeg hadde i 1995 var fra Chr. Lodgård.

Farlig spill

*Olav Prytz
Tegning: Steinar Flaten*

Det var høsten 1942. Georg og jeg skulle inn til Holtsjøen for å kjøre fram en båt til Rabben, hvor Nordaune-setrene lå.

Det meste av høstarbeidet var unnagjort, slik at vi hadde godt om tid, og hadde tenkt å jakte en dag samtidig. Geværer hadde vi flere av, gjemt på setra vår på Hultdalsvollene, også ammunisjon.

Vi dro hjemmefra tidlig om morgenens, slik at vi kunne ha nesten full dags jakt, og så hente båten neste dag.

På setra fant vi fram to hagler og noen patroner. Hesten fikk gå på setervollen, hvor det enda var litt beite igjen.

Vi gikk innover Gjetleken til Hyllingen, forbi tjønnene der, og over til Tresjåfjellet på tilbakturen. Været var enestående, men mange ryper fikk vi ikke, men helt tomhendt var vi da heller ikke. Det begynte å mørkne da vi kom tilbake til setervollen, så vi tok hesten og et fange høy opp til fjøset, for det så ut til å bli ei kald natt. Fjøsdøra var lav og hesten stor, så vi hadde problemer med å få den inn. Men det gikk til slutt.

Det var da mørkt nok til å tenne lampa, og det ble gjort opp varme i ovnen. Kaffekjelen ble satt på, men kaffen var bare erstatning. Men vi var godt vant med den. Etter kveldsmaten bestemte vi oss for å ta ett haglegevær og en krager med til bygda når vi kjørte heim igjen, og litt ammunisjon. Ettersom tyskerne hadde holdt seg borte stort sett hele sensommeren, trodde vi oss sikre for dem, i alle fall skulle vi gjemme våpnene da vi kom heim. Hadde vi bare visst hva som ventet oss, hadde våpnene blitt hvor de var.

I nitiden neste morgen var vi på vei til Holtsjøen. Veien til Rabben var den gangen god, og nodauningene setra enda der hver sommer. Vi hadde en liten rast før vi dro inn til sjøen. Fra Rabben var det ikke vei lenger så vi måtte finne den beste strekningen derfra inn til sjøen. Det gikk bedre enn vi rekna med, mest på grunn av at det hadde vært så lite regn den siste tiden, slik at floene var ganske tørre.

Med oss og båten gikk det også bra, skjønt her og der hadde vi full hyre med å holde båten fra å tippe vogna over ende. Men vi var da på Nordgårdsvollen tidlig på ettermiddagen. Vi strevde en del med å få båten gjennom fjøsdøra, men også det klarte vi. Vi lot hesten rusle omkring på vollen, mens vi satt på trappa med kaffeflaske og nistepakke. Det var så stille omkring. Det eneste vi kunne høre var såvidt susen fra Luskamfossen. Utenom det var det ikke en lyd. Et par sjøvåker seilte omkring høyt over oss, ikke en gang ett reinsdyr var å se.

Vi overnatta på Hultdalsvollen en natt til, da det var sent på ettermiddagen og ingen hast med å komme seg heim. Vi måtte også olje noen geværer dagen etter, for så å pakke dem inn for vinteren da vi ikke tenkte å drive

snarefangst den vinteren, slik vi gjorde hele vinteren før.

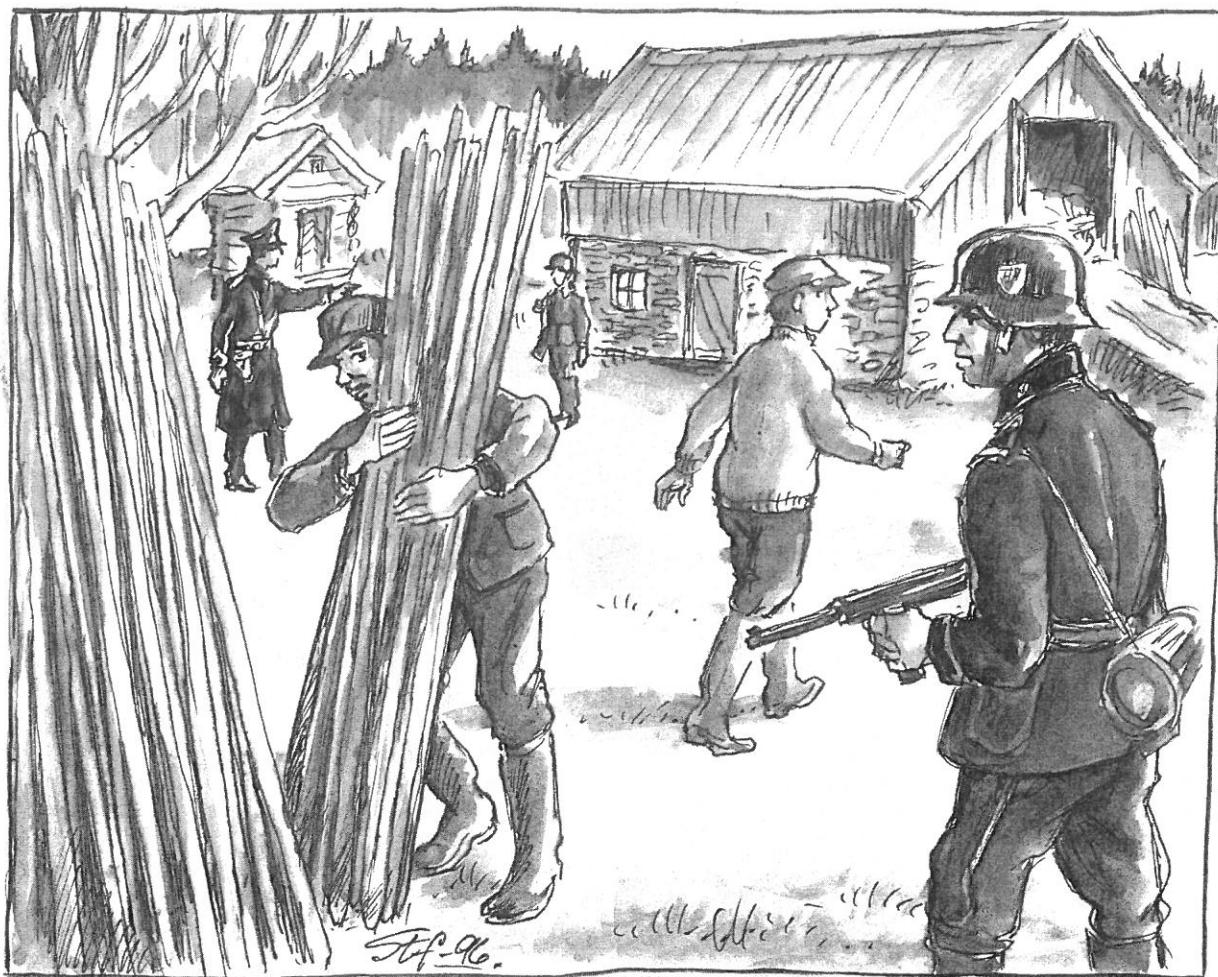
Like etter middagstid dagen etter, kjørte vi inn på gården heime. Der var det helt øde, det var ingen heime så det ut til.

Det spilte ingen rolle for oss, vi lot hesten gå som den ville, og vogna trilla vi inn i vognbua i låven, hvor døra sto åpen. Geværene og resten vi hadde med oss, var i vogna under tettpakket høy. Dette tenkte vi å gjemme etter at vi hadde fått oss mat og en middagslur. Vi hadde bare så vidt lagt oss da Arne, vår yngste bror, kom inn på loftet, og fortalte oss at det var mye tyskere på gårdspllassen. Først trodde vi det var en spøk, men vi gikk da opp for å se. På vei ned loftstrappa kunne vi se soldater nedom stuetrappa, og det var ikke wehrmacht-soldater, men SS i sin svarte uniform. Vi kunne ikke forstå hvorfor det var en rassia, for det skjønte vi det måtte være, da det var de eneste gangene vi hadde besøk av dem. Da angret vi på at vi ikke hadde gjemt alt i hop med en gang vi kom heim. Men nå var det for sent.

Jeg var den eldste og måtte gå ned, men jeg gikk ikke fort. En underoffiser hilste, og deretter tok han ut av uniformen en plakat, som fortalte oss hva vi ville bli skutt for. Det var det nok av i vogna innenfor låvedøra, som sto på vidt gap, bare 8-9 meter fra tyskerne. Han snakka heldigvis norsk, og jeg fikk da sagt til ham at hos oss var det nok ingen ulovlige ting. Kan hende trodde han meg, men det var lite trolig.

Etter en stund spurte han hvilken av de tre gårdene i grensa som var den første. På det svarte jeg med å peke på gården til Otto. Han sa da at de ville starte der, og komme tilbake om ca. 20 minutter. Fire av dem gikk da forbi låven, og det neste vi så var en av dem oppve ved vedskjulet hos Otto, og en annen stilte seg opp nedenfor stabburet. Vakten ved vedskjulet kunne ikke se inn i gården hos oss i det hele tatt, ettersom låven var i veien. Den andre kunne se halve gårdsplassen, inkludert fjøsdøra, men ikke låvedøra. Flaksen var at det sto en del kornstaur på siden av døra, og det ble redningen for oss. Jeg la noen stauper på aksla, Georg la krageren oppå dem, og over den mørke staur.

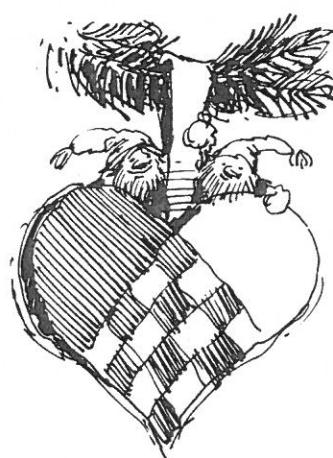
Men faren var enda ikke over, da jeg måtte gå forbi tyskeren nedom buret. Det var ikke mange metrene mellom oss når jeg gikk forbi ham, men han vifta med handa og ropte arbeiten - arbeiten. Den store, gamle ospen hvor det var en hel del staur fra før, og hvor jeg skulle sette fra meg børen var like nedenfor tyskeren. Men det var den eneste plassen vi kunne gå med stauren. Jeg satte dem fra meg, og gikk opp for en ny bør. Når jeg kom til låven, hadde Georg stukket rypene innom jakken og gått til fjøset, hvor han slapp dem ned i gjødselkjelleren. Vi kunne se Olafs kone, Petrine, i kjøkkenvinduet, hun hadde sett hva vi drev med, og var

visstnok livende redd, noe hun fortalte etter krigens slutt. Siste børa gikk også fint, det var hagla gjemt i den. Vi hadde enda noen minutter igjen, og dem brukte vi for å gjemme krag-ammunisjonen. Det gikk bak en stein i bakmuren i gjødselkjelleren.

Når vi var ferdige, satte vi oss på trappa, for å vente tyskerne tilbake. Derfra kunne vi se tyskerne ved vedskjulet, men etter en liten stund, gikk han nedover mot

gården. Vi ventet når som helst å se dem komme rundt hjørnet på låven, men i stedet fikk vi se at de dro over til Magnus Melien, og kom tilbake den dagen. Neste søndag morgen i fire-tida kom de tilbake, men fant da heller ikke noe!

Virksomhet

som følge av at Muggskurfet ble oppdaget

Ole Kirkbakke

I de senere år har Muggruva vært mye omtalt, ikke bare ved at Odd E. Sjølvold har skrevet et velkjent verk om dens historie, men også bl.a. fordi den forfalne smia der har blitt restaurert.

I sin tid har også smeder fra Ålen svingt hammeren der. Blant dem var Bersvend Johannesen Lillegjære f. 1817. Den 1/1 1877 fikk han jobb ved Mugg, slik arkivet ved Rørosmuseet viser. Før var han smed ved Eidet hytte der han slutta i 1876, etter ca. 25-30 år.

Allerede fra oppstarten av virksomheten ved Muggskurfet fikk det ringvirkninger for Ålen der skjæret lå. Åbygger ble malm- og settvedkjørere, og mange fikk etter hvert arbeid på gruva.

Drifta ved «Mugg Schurffet» tok til 1870. Det første året ble det drevet av folk fra Kongens gruve. Året etter ble skurfet en sjølveständig enhet med en økt arbeids-

stokk. Det krevde større forsyninger av mange slag, herunder «bersved».

Som følge av det gav direktør Borchgrevink ved Røros Verk ordre om oppmåling av vintervegen fra Hoff til Muggskurfet. Det var Jon Hammervold og J. Christensen som fikk i oppdrag å gjøre det.

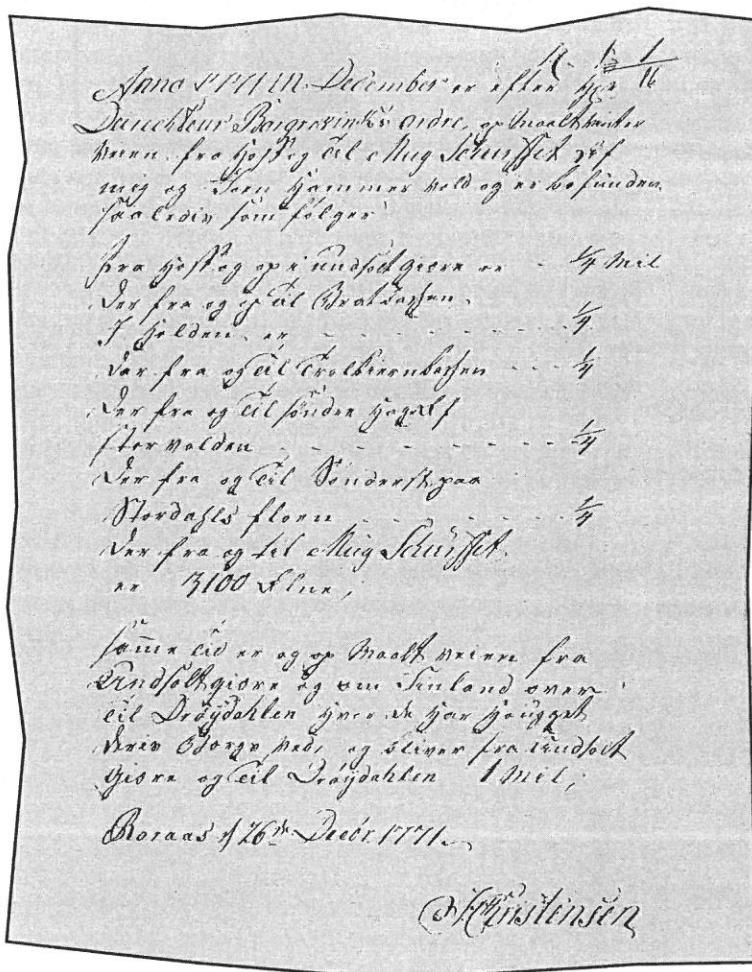
Resultatet av oppmålinga ble slik:

Fra Hov og opp til Unsholtgjerdet	1/4 mil(3,25)km
Derfra til Brattbakken i Holden er	1/4 «
Derfra opp til Trolltjønnbekken	1/4 «
Derfra og til søndre hegning (gjerde) av Storvolden	1/4 «
Derfra til synnerst på Stordalsfloen	1/4 «
Derfra og til Muggskurfet er 3100 alen (1945)	

Samme tiår er også oppmålt vegen fra Unsholtgjerdet og om Finnland over til Drøydalen, hvor de har hugget deres «bersved», og blir fra Unsholtgjerdet og til Drøydalen 1 mil (ca. 13 km).

Oppmålingsdokumentet er datert Røros den 26. desember 1771, og underskrevet av J. Christensen.

Malmen fra Muggskurfet og den senere Muggruva ble smeltet ved Dragås og Eidet hytter. Vintervegen dit ned var 22 km. Malmkjørerne fikk i siste halvdel dav 1800-tallet 22 skilling pr. skippund (159,4 kg), dvs. kr 1,47 pr. skippund for denne transporten.

Døm sa det slik:

Han e se ser at han tøl itt engång skøy.

Borti den gåla ha døm betti huggu tå skammen.

En ska akte seg før den som flire når'n sle.

Det går berre på ene meien der i gåla.

Det en itt ha i buggua, må en ha i føten.

Seterdrift ved Elgsjøen av «Stor-haltdølin»

Olaf Grønset

Tegning: Steinar Flaten

Brenna og begge Grønsetgårdene i Haltdalen kjøpte seg setrer ved Elgsjøen. Grunnen til at de etablerte setrer så langt hjemmefra var nok for å komme unna markaslatten heime, for å spare på denne.

Det var i 1851 at John Hansen Næsgård solgte halvparten av sin eiendom «Sydvangen» ved Elgsjøen til Ole B. Brende og Halstein Grønset for 350 spesidaler. Den andre halvparten ble solgt i 1871 for 200 spesidaler til samme kjøpere.

Setra til Nordistuggu Grønset gikk under navnet «Vavollen». Navnet på vollen har trolig sammenheng med at de kjørte over elva Gardåa i «vad» like i nærheten.

Det er fortalt at det var for å komme vekk fra «Tussene» at Brenna måtte flytte fra Åsvollen. At Grønsetgårdene måtte flytte på grunn av «Tussene» vet vi ikke noe om, men det er lite trolig.

Før de tok turen til Elgsjøen, setra begge Grønsetgårdene i Vevådalen om våren. Det ble ufattelig lange seterveier. Til sammen 5-6 mil ble det.

På turen til Elgsjøen gikk de over elva ved Leseth. Men det var ingen enkel adkomst. Krøttera ødela gjerdet til Peder E. Leseth, og han meldte Ole Jensen Grøseth for forlikskommisjonen, og krevde erstatning for ødelagt gjerde.

Det bar videre med seterfølget gjennom Ledalen. De rastet ved Ledalsvollan. De gikk videre over fjellet og til Øyongen, og derfra til Elgsjøen. Bare lek var nok ikke turen. De hadde sau med seg i buskapen, og det hentte at det lammet sau underveis. Hva skulle en så gjøre med de nyfødte lamma? Ustigubben Grønseth visste råd. Han tok av seg underbuksa og fraktet lamma i den. En form for dyretransport det også.

De andre som setra ved Øyungen syntes det var stor stas når «stor-haltdølin» kom flyttende på setra. Det var særlig de «ferme» hestene som ble nevnt.

I de senere åra, fra omkring 1900, gikk turen til seters etter landeveien.

å møte opp med bøtter og spann for å få mjølk. De hadde med seg fjøsknakk og trebøtter. For familiene som fikk mjølk var dette kjærkomne tilskudd.

Etter mjølking og godt måltid mat på Malmplassen bar det oppover gammelvegen, Brattbakk-Hessdalslia. Ved «Kugrøbba» tok de av ovom «håggåan». Der gikk det en rekster til Rångsåa. På sørsida av Rångsåa var det på nytt ovom jordene helt til Kjerrengvold. Hvordan seterlivet artet seg, vet en ikke så mye om. Soga har dessverre glemt det meste, men noe husker jeg min far og mor fortalte og noen andre også.

Det var langt mellom besøk heimefra. Min mor fortalte at hun var i 7 uker uten besøk heimefra.

Så var det dette med Elgsjøkneppen, og det som var gjemt der oppe. En same skulle ha gjemt en masse tokronersmynter i sølv der oppe. Jeg har vært der og lett, men fant dem ikke.

Det var gode beiter ved Elgsjøene, og det ble fulle smørddaller og mye ost.

Det var et rikt fiske, og feite aurer ble tatt. Min far fortalte at han var med Ole Brende og tok mye fisk. På bura

i Ustistuggun Grønset var det noe de kalte for Elgsjögarna, og de var stormasket. Når det gjelder huse-
ne på vollen den første tiden var det vel lørseter med ild-
sted midt på golvet, og med hull i taket for røyken. I ste-
det for glass var det glugger med kabber for å sette inn
når det var surt og kaldt. Fjøs hadde de ikke i førstninga.
Kyrne var bare ute i trøa om natta og hadde dem i «skjæ-
let» når de mjølka. Når det var regn og styggvær vart
kutrøa et uvirkelig syn.

Min far syntes det var en altfor lang og strevsom seter-
vei, og i 1907 sluttet han å setre ved Elgsjøen og bygde
seter ved Langen. De andre i familien syntes det var
umulig å slutte ved Elgsjøen.

Den andre Grønsetgården og Brenna sluttet med set-
ringa ved Elgsjøen to år senere.

Far solgte setra til Bersvend Kjerengvoll. Usti Grønset
solgte til Anders Gjersvold. Senere har vel setra skiftet
eiere flere ganger.

En kan vel synes det var mye flytting, men de hadde
daller, bøtter og husgerådet i tre på hver seter, slik at
det bare var å ta med seg litt i ei «kløv» når de flyttet.

Når sommeren var slutt, kunne det stemmes i med
«Oss har gjort kva gjerast skulle. Ysta ost og kinna smør,
nå står att og kløva «Økin», sette lås for seterdør.»

Jeg vil rette en stor takk til de som har gitt opplysnings-
er til disse skriveriene.

Døm sa det slik:

Det ha gått oppatt i fesksø milla døm.

Det ha gått oppatt i fesksø milla døm

Et'n se itt mett, se slek'n se itt mett hell.

Døm sa det slik:

Lettjente penga e oftast skryp.

E ha nå sett gular smør; å, ja.

Det vil sy over før somme då døm.

Døm sa det slik:

Ovørsheta kan inge mette.

Det e sterkest strømmen ti djupast vatnøm

*Alt med kunsten, sa fanten, han bet huggu
tå lusen.*

Døm sa det slik:

Det rope itt det romme som e tomt.

Det e rettar å førspør se, hell å førgjør se.

Det e lettast å klive der håggån er lågast.

Døm sa det slik:

*Såmmå kerr langt de e berjøm i milla, se
treffes trolla.*

Døm kjem itt i hop før det e lekt.

Det språkkå itt ti vea før det brinn.

En myndig herremann, kaptein for «Holtaalske Skiløberkompagni»

Niels Johansen Randulf

Hans sønn, sorenskriver *Johan Randulf*, ble Singsås' første velgjører

Chr. Lodgaard

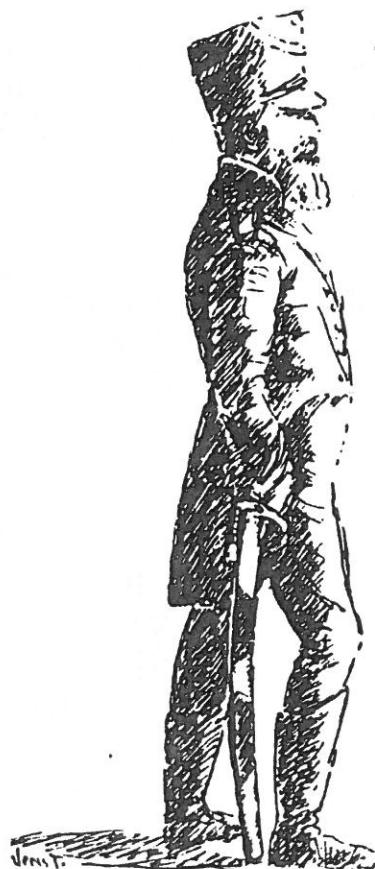
I 1770-årene bodde på gården Singsås en myndig herremann, kaptein for Holtaalske Skiløberkompagni Niels Johansen Randulf, f. 1727, død i Singsås 1778. Ved sin myndige opptreden satte han skrek i singsåsbyggene som bonde, men mest som militær befalingsmann. Han var ikke av dem som tålte noen motsigelse fra den «menige mann». Randulf var kaptein, «og jeg gjør hva jeg vil», og noe så simpelt som en bondeknel ville han

ikke høre på. Men evnen til å drive en større bondegård eide han slett ikke, og drifta ble nå deretter. Kaptein Randulf kjøpte gården i 1767 for 1000 daler av major Grøn, som tjente 270 rdl. ved salget. Major Grøn hadde hatt den bare i 2 år. Kapteinen hadde ikke noen kapital, for han måtte samme dag som han kjøpte gården utstede pantobligasjoner i Singsås gård, «Saugsted og tillagte Skaug», like stor som kjøpesummen og mere til.

Gården hadde tidligere vært en leilendingsgård, og det var enka etter leilendingen Haldo Singsås, Dordi Hansdatter, som nå drev gården. Hun var av major Grøn tilsagt å fraflytte gården på faredagen 14. april 1766. Da kapteinen kom flyttende til gården med innbo og tjener-skap, bodde enka framleis på gården, men nå var hun-dre og ett ute. Han ble herlig fornærmet over at bonde-enka framleis bodde på gården, og i fullt sinne befatte han sine mannlige tjener, som etter alt å dømme var «kongenskarer», hurtigst mulig å rydde husa for alt som hørte enka til og selvfølgelig også hun selv med sin famili- og tjenerskap. Dette ble prompte utført. For ingen av gårdens folk og heller ingen annen singsåsbygg torde sette seg opp mot en slik myndig herremann som kapteinen og de andre kongenskarer i sine uniformer. Enka Dordi engasjerte en prokurator, som i retten nedla påstand om at kapteinen burde straffes for sin egenhen-dige opptreden. Men enka tapte saken, og kapteinen ble selvfølgelig frikjent, for det var høyst vanskelig i den tid for en menig mann å få sin rett like overfor majorer og kapteiner. Det hjalp ikke at enka eide en del av husene på gården, hun måtte flytte for godt, og kom til sin dat-ter Beret, som ble gift til Hugås, hvor hun døde i 1795.

Det var sikkert en sorgens dag for enka og de to barna, da de måtte forlate den store gården, hvor hun var født og hennes foreldre hadde levd og virket i lang tid. Mannen hennes, Haldo Pedersen, var fra Vinsnes i Singsås. Han døde 41 år gammel, og hun hadde vært enke i 12 år da hun ble jaget fra gården. Hun og mannen nedstammet fra de mest aktete slekter i bygda. De hadde bare to barn, datteren som ble gift med Elling Jensen Hugås, og sønnen Peder som ble gift med Ingeborg Sachariasdatter Malum og kom til gården Langlete, Haltdalen, i sin tid et lite almenningsbruk.

Ja, nå var det kommet en ny herremann på gården. Allerede første dagen satte han respekt i singsåsbygge-

I forbindelse med Skiløberkompagniets gjenoppstan-delse er det naturlig å høre nærmere om en av kom-paniets ledere. Vi tillater oss da å gjengi en artikkel lokalhistorikeren Christian Lodgaard i Singsås hadde i «Jul i Fjellheimen» om Niels Johansen Randulf.

Tegning: Jens Tyvold

ne, og det ser ut til at det var en mann med stor virke-lyst, for allerede 1768 fikk han kongelig bevilling på «Singsaas Saugbrug» i Sevildalen, og samme år fikk han i stand deling av skogen, som hittil hadde vært felles for de to Singsåsgårdene. Den andre gården eides av Røros Verk, men det kommer tydelig fram ved forskjellige anledninger at Randulf var tilbøyelig til å tilegne seg større skogvidder enn han strengt tatt eide.

Han og senere enka satte ned flere husmenn på eien-dommen sin, folk som hadde vært i tjeneste hos dem. Dermed fikk de både billige og sikre arbeidsfolk til går-dens drift. Av husmennene var også en sersjant Johan Mortensen Hals, som fikk husmannsplassen Hals, nå Halseth.

I året 1772 har Randulfs gård brent ned. Han søker da å få «Opretning for erlidi Brand Skade», og han får som det var bruklig i den tid bevilget tillatelse til å gå i 5 a 6 måneder og «lade angaa i Ørche-Guldals og Strindens Fogderier, samt Trondhjem og Røraas for at søge Medlidenhed, godgiorende Menneskers Hielp til nogen Leidis Oprendning for hans erlidte Tap og der med i bragte Sukværdige Omstændigheder.» I følge en Norgesbeskrivelse av 1796 var Randulf bygd opp helt nye husbygninger på gården, og særlig skulle våningshuset etter den tid være riktig flott og beskrives som et «herresete».

På gården står en stor bautastein, som mest sannsynlig er fra det 4.-6. århundre, muligens reist over en mektig bondehøvding Singolfr, som bygda har sitt navn etter. Steinen sto da i en tett granskog. Skogen lot han hogge vekk, og han grov ut flere av gravhaugene som lå omkring bautasteinen. Han fant flere verdifulle oldtids-minner, som dessverre har gått tapt, deriblant et muret gravkammer med en leirurne i, asken av et brent lik, en begravelsesmåte som bruktes i 4.-6. århundre.

Det sies at Randulf hadde en stor besetning, for han ville drive stort, men det ble en sulteföring av dyra uten like. Han hadde et stort tjenerskap, og i den tid drev de mye med markaslått. Randulf føret mye på Hendalen, for selv om han var kaptein, ville han vise singåsbyggenne at han kunne drive gårdsbruk. Han var av dem som fordret mye av tjenerskapet sitt, og det fortelles at når de kom heim fra markaslåtten, skrytte de av at de hadde slått så og så mye i uka, noe som slett ikke var tilfelle. De tok igjen sitt monn i slåtten. Når drengene kjørte heim føret om vinteren, la de store bjørkkvister midt inne i lasset, så det skulle ruve stort, og for å få det antall lass som de hadde oppgitt til kaptein om sommeren. Men så fikk besetningen føle det. Dyrene levde særdeles godt til jul, men resten av vinteren ble det smallhans. Den fine madamen kunne heller ikke, som ventelig var, ha ordentlig tilsyn med fjøsstellet, og mange dyr av besetningen kreperte når det led ut på vinteren. Sør for gården er en liten dal som kalles for «Døtldalen» og som skal ha fått sitt navn fra den tid, da de sjøldøde dyra ble lempet dit om vinteren.

Som kaptein for Holtaalske Skiløberkompani hadde Randulf ekserserplatz på gården sin, der skolehuset nå står. Hver prekensøndag måtte soldatene møte opp ved

kirka, og om ettermiddagen var det øvelser, som sikkert ikke gikk så skånsomt for seg. Mannen i utstua Kirkvoll var en av sersjantene hans. En gang sendte Randulf bud på sersjanten at denne skulle møte opp på gården. Sersjanten, John, holdt da nettopp på å male korn oppe i Sevildalen og gikk til kapteinens så mjølet som han var, men dette ble slett ikke tatt for godt. Han hadde sendt bud på sersjanten sin og ikke på en møller. John måtte pent gå heim og trekke i munduren, og da ble han vel mottatt.

Kaptein Niels Johansen Randulf var født i Nærøy 1727 og døde i Singsås 1778, bare 51 år gammel. Hans tippol-defar, domprost i Roskilde Envold Randulf, skulle være en frillesønn til Christian IV. Kongen hadde mange frille-sønner. Randulf ble balsamert og lagt i en stor messing-beslått eikekiste og begravet i et gravkammer under koret i gammelkirka. Under nedrivingen av kirka 1884 fant en flere likkister i gravkammeret, alle solide kister av eik og messingbeslått. Kistene ble åpnet, og det viste seg at kapteinens lik var godt bevart. Han hadde et for-holdsvis langt, rødaktig skjegg. Mange av almuen var dit for å se likene, deriblant også en gutt, som tok i kapteinens skjegg og sa: «Je ska lære deg å være sint, je, gubbe.» Alle kistene ble lagt igjen i gravkammeret og dette fylt igjen med jord.

Niels J. Randulf ble gift i Stjørdalen med Christine Margrethe Hersleb, født 1741, død 1800 på Inderøya. De hadde 7 barn. Madamen drev gården Singsås i 10 år ettermannens død og solgte så eiendommen og fikk dobbelt så mye som kapteinens kjøpesum, 1000 daler.

Sønnen Johan Randulf, født i Singsås 1774, død ugift i Elverum 1837, studerte jus, og 1800, 26 år gammel, ble han examinatus juris med beste karakter. Han hadde også militær utdannelse og ble 1801 auditor ved Nordenfjeldske Infanteriregiment.

Han var med i felten i krigsårene 1807-1809, og fra den tid var han garnisonsauditør i Fredrikstad. 1815 ble han sorenskriver i Elverum og kjøpte gården Kirkenær. Han hadde på gården sin en prektig, stilfull stuebygning med krystallkroner og gamle familieportretter, som ennå skal finnes i slektens eie. Ved sin død hadde han tittel både som sorenskriver og overauditør.

I følge S. H. Finn-Grøns «Elverum» var sorenskriver Johan Randulf «en originalt tilskåret personlighet, presis og omhyggelig som embetsmann, fortrinlig selskapsmann med en nesten påtrengende gjestfrihet. Han var peppersvenn og en ivrig kortspiller.» Han passet på når der var preken i kirka, og bad, om en må si, med nesten stor påtrengende gjestfrihet sine bekjente om å kjøre innom seg på Kirkenær. Han ga ved sin død 400 spdl. til sin fødebygd Singsås. Rentene skal utdeles til verdige trengende av bondestanden. Dette legat er det første i Singsås. På Singsås gamle kirkegård er oppsatt en bautastein over det forhenværende gravkammer. Den har følgende inskripsjon: «Minde om Velgjøreren Sorenskriver Randulf. Reist paa familiens grav av Singsaas Kommune 1912.»

Kommunens ansatte og politikere
ønsker jule- og nyttårsgjester
hjertelig velkommen
til Holtålen kommune.

Alle lesere av Oppunder Fjellbandet,
innbyggere i Holtålen kommune og
utflyttere fra Ålen og Haltdalen ønskes

*en riktig god jul og
et fredfylt og godt nytt år!*

HOLTÅLEN KOMMUNE

Ivar P. Volden
Ordfører

Roy Jevard
Rådmann